БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч.
МАРТ
10
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 59 (5463).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkomунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражыышкыны

Март 8-те Кремльдиң Свердловск залынга партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле ужуражыышкынынга литератураның болгаш уран чүүлдүң айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчулгазы үргүлчүлээн.

Ужуражыышкынга эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, Ф. Р. Козлов, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, К. Т. Мазуров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, А. Н. Шелепин олурушкан.

В. Л. Василевская, А. А. Вознесенский, И. И. Голицын, В. П. Аксенов, Е. Ю. Мальцев, В. А. Смирнов, А. Г. Арутюнян, В. А. Кочетов, З. И. Азгур, Д. А. Налбандян, Мирзо Турсун-заде олар чүве чугаалааннар.

Эш Н. С. Хрущевтуң делгереңгей чугаазын литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары чылыы-биле уткаан. Коммунизмни калбаа-биле тургузуп турарының байдалында идеологтуг ажылдың, социалистиг реализмниң литератураның болгаш уран чүүлүнүң хөгжүлдезиниң сорулгаларын эш Н. С. Хрущев бодунуң чугаазынга тайылбырлаан.

Санал-оналдарның чаагай сеткилдиг солчулгазының байдалынга эрткен ужуражыышкын чогаадыкчы интеллигенцияның бүрүн чаңгыс эптиин, ленинчи партияны долгандыр ооң сырый каттышканын, коммунизмни тургузарының өндүр улуг программазын боттандырарынга литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларының боттарының чогаадылгазы-биле идепкейлиг киржиринге белениң илереткен.

(СЭТА).

КӨДЭЭГЕ ХАНА ПАРЛАЛГАЗЫ

Коммунизм тургузуушкунунуң шалыпчы фронтузу — көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге чаа-чаа бедиктер дээш бүгү-нииттиниң калбарган демиселиниң үезинде, көдээге партийжи-идеологтуг ажылдың бүгү хевирлериниң, оон иштинде хана парлалгазының ролю болгаш ужур-дузазы ам кажангызындан-даа артык бедээн.

Көдээде партия организацияларының масса чон ортузунга чорудар хөй талалыг политик массалыг хемчеглеринде хана парлалгазы база бир чугула черни ээлээр. Хана солуну болгаш «Крокодил», агитхуудус чижектиг хана парлалгазының өске-даа хевирлери боттарының бижикчи активи-биле кады, чеди чыл планын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1962) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга көдээде партия организацияларының холунга эптиг чепсээ, дайынчы дузалакчылары болур.

Ынчаарга хана парлалгазының ролю, дээштии боду чаягаар көстү бербес. Ол чүгле хамаарышкан партия эге организациязының ооң ажылынга боттуг удуртулгазындан, сагыш салыышкынындан хамааржыр. Оон ажылын бүдүрүлгениң өйү келген амыдыралчы айтырыгларынга дүүштүр бедик деңнелге тургузуп, аңаа хөй-ниитичи калбак активти хаара тудкан, шүгүмчүлелдиг материалдарының дээштиин доктаамал чедип ап турар, ындыг партия организациязының хана солуну болгаш өске-даа хевириниң хана парлалгазы хамаарышкан колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезинге хандыдыкчы салдарлыг, ажыктыг болурун амыдырал бадыткап турар.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда партия, комсомол организацияларының «Коммунист» хана солунунуң ажылы эки. Чүге дээрге коммунист эш Хурагаңга баштаткан редколлегия план ёзугаар ажылдап, колхоз бүдүрүлгезиниң бүгү адырларында бижикчи активке даянып турар. Партия организациязының бюрозу (секретары эш С. Байыр-оол) редколлегияның ажылын доктаамал уштап, баштап, ооң отчёдун партия хуралынга безин дыңнадып турар. Ук хана солуннуң ажылынга республика солуннарының колхозта көдээ бижикчилери эштер Д. Дирчин, Ч. Чажываа болгаш мал ажылының тускай эртемниглери, бригадирлер идепкейлиг киржип турар. Солунга үнген шүгүмчүлелдиг материалдарны колхоз баштаар чери болгаш партия, комсомол организациялары кичээнгейлиг өөренип көрүп, чогуур хемчээн ап, харыылап турар. Ынчангаш «Коммунист» хана солуну колхозчу хөй-ниитиге хандыдыкчы салдарлыг, дээштиг болу берген. Хана парлалгазын чогууру-биле үнелеп турар ындыг партия организацияларын Барыын-Хемчик районнуң «Большевик», Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозтарындан, Тандының болгаш Чөөн-Хемчиктиң чамдык совхозтарындан адап болур.

Ындыг болза-даа, республиканың чамдык колхозтарында болгаш совхозтарында партия организациялары хана парлалгазының ажылынче доктаамал кичээнгей салбайн, ону алачаягаарлаашкында киирген. Ону ам көдээде партийжи-идеологтуг ажылда бөгүнге чедир туруп келген четпестерниң бирээзи деп буруу шаап көөр херек. Хана солуннарны чүгле улуг байырлалдар уткуштур, агитхуудустарны кандыг-бир кампания ажыл үезинде далаш-биле эреңгей, чевен кылдыр үндүрүп чанчыккан эрги практикадан чайлаар өй келген.

Көдээ ажыл-агыйны улам ынай көдүрериниң шалыпчы участоктарында — бригадаларда, фермаларда болгаш хову турлагларында, тудуг шөлдеринде кижилерниң ажыл-ижи болгаш оларның амыдырал-чуртталгазы көдээде хана парлалгазының номер бүрүзүнүң кол темазы болган турар ужурлуг.

Усть-лабинчилерниң үлегери-биле 1963 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришкен, ажыл-агый бүрүзүнүң алган хүлээлгелериниң айда, кварталда канчаар күүседтинип турарын, чарышта кым мурнап, кым хожудап турарын, ооң чылдагааннарын көргүзери көдээде хана парлалгазының хүлээлгези болур.

Партия организациязы болгаш редколлегия болза, хүннүң ээлчээнде турар ажыл-агый, экономиктиг айтырыгларже онза кичээнгейни угландырар, улам эки ажылдаар, хүлээлгени күүседир төлээде, кандыг курлавырларны ажыглаарын, азы ол херекке чүү чүве шаптык болуп турарын илереткен материалдарны, саналдарны чогуур өйүнде деткиир хүлээлгелиг.

Редколлегияның бодунуң инициативазы-биле хөй-ниитичи активке даянып тургаш, хана солуннуң болгаш өске-даа хевириниң хана парлалгазының шүгүмчүлелдиг материалдарының дээштиин чедип алыр херек. Продукцияны төтчеглээр, онаашкан херекке харыысалга чок, кижилерниң амыдырал-чуртталгазынга сагыш човавас чоруктар-биле, чалгаалар, арагачылар, мангыстар-биле эптеш чок демисел хана парлалгазының бүгү хевирлериниң дайынчы сорулгазы ол.

Парлалганың сөзүнүң шынныг болгаш дээштиг болурунуң база парлалганың шүгүмчүлелдиг материалдарын чогуур өйүнде кичээнгейге ап көөрүнүң талазы-биле СЭКП ТК-ның удаа-дараагы айтыышкыннары хана парлалгазынга, ооң редколлегиязынга болгаш көдээде партия организацияларынга бүрүн хамааржыр.

Чеди чылдың бешки чылының баштайгы кварталының сөөлгү айының хүннери эртип турар. Төрээн чуртка бо чылын 20 муң тонна эътти, 19 муң тонна сүттү, 2000 тонна дүктү бээр, нийти тарылга шөлүн 377 муң гектарга чедирер талазы-биле бистиң дайынчы сорулгавыстың бирги рубежин алырынга санныг хонуктар арткан. Часкы хову ажылдары чоокшулаан. Көдээниң бүгү ажыл-ишчилерин бо сорулганы чедиишкинниг күүседир, эрткен чылда чаалап алган күш-ажылчы алдарны ышкынмас дээш демиселди организастаар херекке хана парлалгазы тодаргай рольдуг болзун. Ол болза көдээде партия организацияларының партийжи-идеологтуг ажылга удуртулганы улам экижидерин негеп турар.

Усть-лабинчилерниң үлегери-биле

500 тонна немелде эът дээш

Чеди чылдың бешки чылында чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедири дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң колхозчуларының болгаш совхозтар ажылчыннарының база көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң чурттуң көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларынга чагаазын Чөөн-Хемчик районнуң мал семиртир «Тыва» совхозунуң ажыл-ишчилери улуг сорук кириишкин-биле таныжып, боттарынга белиткел хүлээлгелерни ап турарлар.

1963 чылда Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарның колхозтарындан болгаш совхозтарындан күрүнеге саткан малдарны семиртип тургаш, 480 тонна немелде эътти алырын планнаан турган болза ону 500 тонна чедирерин, 7600 гектар нийти тарылганы бедик агротехниктиг деңнелге эрттирерин хүлээлгеде айтып турар. Мону чедип алыр төлээде, көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин, хову турлагларынга механизаторларның болгаш ажылчыннарның нийти чурттталга черлерин белеткээрин март айда доозар.

Бо чылын планда көрдүнген мал кажааларының, чурттталга бажыннарының, бүдүрүлге тудугларының хемчээли эвээш эвес. Ам кол чүве болза тудуг материалдарын четчир кылдыр белеткеп алыры болур. Теве-Хая салбырының тудуг звенозу планда көрдүнген тудуг ыяжының белеткелин март айда доозар дээш Хөндергей бажында ыяш белеткелинде күженишкинниг ажылдап турар.

Хөндергей болгаш Теве-Хая школаларынга 1963—64 өөредилге чылының кыжынында одаар ыяш белеткелин ажылчыннарның база школалар коллективтериниң нийти күжү-биле март айда бүрүн белеткеп алыр сорулганы салган.

Усть-лабинчилерниң чагаазын деткээн хуралдарга алдынган социалистиг хүлээлгелер совхозтуң кайы-даа салбырында ажыл-херек кырында боттанып эгелей берген. Тараа культураларының 900 ажыг тонна үрезиннери арыглаттынган болгаш чажар шынарынга четкен.

Колхозчулар деткип тур

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери усть-лабинчилерниң патриоттуг эгелээшкинин деткивишаан. 1963 чылда социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Мал ажылының талазы-биле. 1963 чылда төрүүр чүс баш малга онаштыр 85 бызааны, 90 анай, хураганны, төрүүр кыс хаван бүрүзүнден 12, дүңгүш хавандан 6 хаван оолдарын, бир дагазадан-на 102 чуурганы алыр. Ортумаа-биле саар инек бүрүзүнден 1300 кг сүттү, бир хойдан-на 1.8 кг дүктү алыр болгаш күрүнеге 165 тонна эътти, 105 тонна сүттү, 14.5 тонна дүктү садар.

Эът бүдүрер хүлээлгени күүседир, күрүнеге эки шынарлыг эътти бээр төлээде, 161 баш мыйыстыг бода малды ортумак диргиг дензизи 250 — 270 кг, 2408 баш хой малды база ортумак дензизи 40—45 кг, 542 баш хаванны — 80-ден 90 кг дензилиг кылдыр семиртири-биле тус-тус үзүп тургузар. Дүн-хүнде баш бүрүзүнүн дензи немелдезин 600—700 грамм чедирер. Бо чылын күрүнеге 27 центнер куш эъдин садар. «Ёлочка» хевирлиг саалда шөлүнге 70 инекти үскеш, аңаа мергежилдиг үш саанчыны быжыглаар.

Тудуг ажылының талазы-биле. 1963 чылда 24 малчын өөргелерни таарымчалыг чуртталга бажыннары-биле хандырар. Хойжу бригадаларның төптеринге 3 кудукту, 2 чунар бажынны, 2 кызыл булунну, хойга болгаш хураганга дөрт кажааны кылыр. Оон ыңай 100 хаван кирер бир хаван кажаазын, тараа складын, бир машина гаражын тудар. Үстүнде тудугларга хереглээр 2500 кубометр тудуг ыяжын апрель 15-ке чедир кезип доозар, 700 кубометр манзаны дилип, 500 кубометр дашты, 30 тонна чугайны, 60 муң тууйбуну белеткээр.

Колхозчуларның 30 бажыннарын крышалаар. 30 кладовканы кылыр. Колхозчуларның бажыннарынга культурлуг, таарымчалыг байдалдарны хандырар сорулга-биле 21 шкафты, 55 столду, 50 сандайны, 122 рамаңы болгаш өске-даа эдилелдерни кылыр. Школа, эмнелге, клуб, магазин болгаш өске-даа албан черлериниң одаар ыяжын белеткээрин июнь 10-да дооскан турар.

Чер ажылының талазы-биле. Часкы тарылганы 8—9 ажыл хүннеринде доозар. Ам үеде үрезин арыглаашкыны доозулган. Тракторларның болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин март 20-де доозар. Кывар, чаар материалдарның 3 хуузун камнап алыр. Тараа культураларының гектар бүрүзүнден 12.5 центнер дүжүттү, кукурузаның 300 центер ногаан массазын алыр. Часкы, чайгы суггарылганы эки чорудары-биле тускай суггарылга звенозун тургузар.

1963 чылда күрүнеге 600 тонна тарааны садар. Ам үеде колхозтуң шөлдеринде 350 тонна өдекти сөөртүп чедирген. Механизатор билигни чедип алыры-биле 17 кижини өөредип турар.

1964 чылдың тарылгазынга ийи муң гектар ангысты күскү дүжүт ажаап алыышкынының үезинде белеткээр.

Бо хүлээлгелерни колхозчуларның хуралдарынга хүлээп алгаш, кожазы болур «Мурнакчы» колхозту социалистиг чарышка кыйгырган.

Хүннүң чугула айтырыы

Төрээн чуртка улам-на хөй болгаш эки шынарлыг эътти база сүттү белеткээри дээш, чылдың бирги кварталында ол талазы-биле алган социалистиг хүлээлгени хуусаа бетинде күүседири дээш чарыш республикада улам калбарып турар.

КАА-ХЕМ. Районнуң ажыл-агыйлары эрткен чылдың баштайгы ийи айларындан 522 центнер хөй сүттү бүдүрген. Күрүнеге сүт садарының квартал планын «Октябрь 30 чылы» колхоз дооскан, «Тиилелге» колхоз күүседир чоокшулаан.

Күрүнеге эът садар талазы-биле бирги кварталдың планын «Бурунгаар» колхоз ийи айда 126 хуу, «Коммунизмче орук» колхоз 114,2 хуу күүсеткен, эъттиң шынары эрткен чылдыындан эки болуп турар. Мооң-биле кады чамдык ажыл-агыйларның хожудап турарын база айтыр херек. Чижээ, мынчага чедир «Совет Тыва» болгаш «Октябрь 14 чылы» колхозтар күрүнеге эът сатпаан.

ТАҢДЫ. «Революцияның чалбыыжы» колхоз бирги кварталда эът садар талазы-биле хүлээлгезин 171 хуу күүсеткен, ол ышкаш 66 тонна сүттүң орнунга 112 тоннаны саткан, «Коммунизмниң хереели» колхоз—177 хуу, дуржулга станциязы—102 хуу күүсеткен. Күрүнеге бирги кварталда сүт белеткээр хүлээлгезин «Межегей» совхоз база күүседир чоокшулаан, ийи айда безин 160 тоннаны киирген.

УЛУГ-ХЕМ. «ҮТКА 25 чылы» совхоз бирги кварталда күрүнеге 40 тонна эъттиң орнунга 46 тоннаны киирген. «Улуг-Хая» совхоз баштайгы кварталда эът садар хүлээлгезин хуусаа бетинде 111 хуу күүсеткен.

«Найырал» совхоз күрүнеге эът белеткээр ажылды организастыг чорудуп турар. Үрбүн салбыры квартал планын ийи айда ажыр күүсеткен.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК. Күрүнеге эът белеткээр талазы-биле «Сүт-Хөл» совхоз районда мурнап турар. Баштайгы ийи айларда совхоз 556 центнер эътти киирген, ол болза, квартал планындан 156 центнер хөй болган. «Октябрь 30 чылы» колхоз эът садарының квартал планын база хуусаа бетинде 101,2 хуу күүсеткен. Ол ышкаш «Искра» колхоз эът талазы-биле квартал планын база күүседир чоокшулаан.

Мооң-биле кады районда сүт садарының планы хожудап турарын база айтыр херек. Чижээ, «Октябрь 30 чылы» колхоз (даргазы эш Хунажык, парторганизация секретары эш Самбуу) сүт садарының квартал планын чүгле 16,2 хуу күүсеткен. «Искра» колхозта байдал оон база улуг дээредевес.

ТЕС-ХЕМ. «Тере-Хөл» колхоз (даргазы эш Севен, парторганизация секретары эш Бегзи) бирги кварталда эът садарының планын 256 хуу күүсеткен, а сүттү бүдүрериң болгаш күрүнеге садарын база ажыр күүсеткен. Ол ышкаш «Чодураа» колхоз эът садарының квартал планын бир ай бурунгаар 111,2 хуу күүсеткен.

ӨВҮР. «Торгалыг» колхоз эът садарының квартал планын районда мурнап күүсеткеш, ам ийиги кварталга хамаарыштыр эът белеткелин үргүлчүлеп турар.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК. Сүт бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының талазы-биле «Кара-Хөл» колхоз районда мурнап турар. Бирги кварталда сүт садарын бир ай бурунгаар 113 хуу күүсеткен.

Күрүнеге эът садар талазы-биле ажыл «Тээли» болгаш «Шекпээр» совхозтарда дээре чоруп турар. Ындыг болза-даа районда байдал ниитизи-биле дыка четпес. «Малчын» колхоз мынчага чедир килограмм-даа эът сатпаан, «Мурнакчы» колхоз бирги кварталда 116 центнер сүт садар тургаш, чүгле 20 центнерни саткан.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге белеткээр талазы-биле чарышты улам калбартып, ажылды мурнакчыларның деңнелинге бедидери чугула.

КОММУНИЗМНИҢ МОГАГ ЧОК ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ

ССРЭ-ниң Улуг театрынга байырлыг хурал

ССРЭ-ге марттың 8-зи—ол дээрге бүгү улустуң байырлалы, коммунистиг ниитилелди тургузуп турар кижилерниң өөрүшкүзүнүң, аас-кежииниң, хостуг күш-ажылының байырлалы-дыр.

ССР Эвилелиниң Улуг театрынга байырлыг хуралга янзы-бүрү салгалдарның болгаш националдарның херээженнери четкилеп келген. Хуралдың президиумунда — хоочун коммунист херээженнер, Октябрь революциязының киржикчилери, Совет Эвилелиниң Маадырлары болгаш өске-даа алдаржаан херээженнер.

Президиумга эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, Ф. Р. Козлов, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, В. П. Мжаванадзе, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, А. Н. Шелепин олар көстүп кээрге, залга адыш часкаашкыны чаңгыланы берген.

Байырлыг хуралды СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң секретары Р. Ф. Дементьева ажыткан. Бистиң херээженнеривис бодунуң чуртунуң ёзулуг ээлери болуп, күрүне болгаш хөй-нити амыдыралының бүгү-ле айтырыгларын шиитпирлээринге шуут киржип шыдаар болзун дээш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бүгү-ле чүүлдерни кылып турар дээрзин ол чугаалаан.

Интернационалчы хүлээлгезинге шынчы совет херээженнер социализм чурттарында боттарының угба-дуңмалары-биле найыралды быжыглап турарлар. Национал хамаарышпас чорук дээш демисежип турар улустарның чедиишкиннеринге олар өөрүп турар. Чепсегленишкинни дүжүрери болгаш тайбың дээш демиселге бүгү чурттарның херээженнериниң чаңгыс эвин олар быжыглап турарлар.

Байырлыг хуралда олуржуп турар акы-дуңма социалистиг чурттарның төлээлекчилери херээженнерге улуг байырлалды таварыштыр Р. Ф. Дементьева хуралдың киржикчилериниң өмүнээзинден байыр чедирген болгаш социализмниң тургузуушкунунга оларның тиилелгелиг болурун күзээн.

Р. Ф. Дементьева совет херээженнерге алдар болдуруп, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар болдуруп йөрээл салган.

СЭКП ТК-ның Президиумун эш Н. С. Хрущевту баштадыр хүндүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, Москваның ийиги шак заводунуң хоюглакчызы А. П. Кисарова, Москва областының Ленинскиде совхоз-колхоз бүдүрүлге эргелелиниң «Коммунарка» совхозунуң директору А. Монахова, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады, РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. К. Борисова, Москваның 1-ги медицина институдунуң студентизи Елена Рахманова олар хуралга чүве чугаалааннар.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге Москваның пионерлери байыр чедирген.

СЭКП ТК-га чорудар байырлыг чаганы хуралдың киржикчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Байырлал кежээзи улуг концерт-биле доозулган.

* * *

Делегейниң херээженнер хүнү март 8-ке холбаштырган байырлыг хуралдар Ленинградка, Бакуга, Фрунзеге, Таллинге, Душанбеге болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга болгулаан.

(СЭТА).

Комитеттиң баштайгы хуралынга

Март 7-де Кызыл хоорайда партия-күрүне контролюнуң комитединиң баштайгы хуралы болуп эрткен. Комитет бодунуң ол хуралынга кол тудуг материалы болур тууйбуну ажыглап турарының дугайын чугаалажып, бо талазы-биле тууйбу заводунуң директору эш Петенёвтуң база «Кызыл тудуг» эргелелиниң эргелекчизи эш Нестеровскийниң информацияларын дыңнаан.

Херектиң ужуру чүдел дизе, бүдүрген тууйбуну заводтан чүдүрерде-даа, тудуг шөлдеринге дүжүрерде-даа кам чок боол турарындан хөй-хөй муң тууйбулар үрелип, күрүнеге улуг когарал чедиртинип турар, а үстүнде бүдүрүлгелерниң удуртукчулары ону хамаан чок көрүп, ажыл-агыйжы эвес чорукту болдуруп келгеннер. Ол ышкаш «Кызыл тудугнуң» талазындан тудуг шөлдеринге хереглелден артык хөй тууйбуну мөөңнээш, оларны чыып камгалавайн турары-биле база хөй төтчеглээшкинни болдуруп турар.

Бо айтырыгны чугаалавышаан, комитет моон соңгаар мындыг ажыл-агыйжы эвес практиканы узуткаарын, тудуг шөлдеринче тууйбуну чүгле хааржактарга сөөртүрүн, ону өл-шыктан камгалалдыг черлерге шыгжап кадагалаарын, хереглелден ажыг курлавырларны тургузар чорукту соксадырын үстүнде организацияларның удуртукчуларынга шыңгыы дагзып, ындыг чурум-биле ажылдаарынга бүгү белеткелди май 10-га чедир доозарын оларга айытпышаан, тууйбу ажыглалынга мындыг байдалды моон соңгаар болдурар болза, оларга шыңгыы харыысалганы хүлээдир апаар дээрзин сагындырган.

Кызылда механизация училищезиниң удуртукчулары эштер Шишигин, Кольцов олар шалың фондузундан хөй артык чарыгдалдарны дүрүм чокка болдурганын комитет база чугаалашкаш, училищениң директору эш Шишигинге ам удаазында сагындырыг берген, а артык чарыгдалга кол буруулуг кижи, училищениң өөредилге эргелекчизи эш Кольцовтан 350 ажыг рубльди төледирин шиитпирлээн.

Комитет ол хуралга март айда чорудар ажыл планын бадылаан болгаш комитет кежигүннериниң ажыл хуваалдазын кылган.

«ҮТКА 25 чылы» совхоз часкы тарылгага хереглээр үрезин арыглаашкынын чедиишкинниг чорудуп турар. 1350 тонна кызыл-тасты ийи катап арыглаан. Амгы үеде совхозта 200 тонна арбай үрезиниң арыглаары дооступ турар.

Бүгү үрезиннерни ийи-ле ажылчын Раиса Морозова биле Юлия Тетерина олар арыглаан. Олар үрезин арыглаашкынын күзүн-не эгелээн болгаш кыжын ажыг соок үезинде-даа соксатпаан. Ооң түңнелинде совхоз арыг үрезиннерлиг болуп турар.

ЧУРУКТА: Р. Морозова болгаш Ю. Тетерина үрезин арыглап тур.

Фото Г. СИРОТИННИН.

УЛУГ АЖЫЛДЫҢ ЭГЕЗИ

(СЭКП Каа-Хем парткомунуң пленуму)

Малчыннарның культура хандырылгазын экижидери республиканың партия организациязының амгы кол сорулгаларының бирээзи кылдыр салдынган. Бо айтырыгны чугаалажып көргеш, тодаргай доктаалды хүлээп алган СЭКП обкомунуң бешки пленуму болуп эрткенден бээр бир ай ажып турар. Бо аразында районнарда чамдык ажылдар кылдынган болгаш кылдынып турар.

СЭКП-ниң Каа-Хем парткому партия обкомунуң пленумунуң сөөлүнде элээн ажылдарны чоруткан. Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер хемчеглерни колхоз бүрүзү ажылдап кылган, а аңаа үндезилээш чоокку бир-ийи чылдарда бүгү районга чорудар хемчеглерни партком биле райкүүском чогааткан.

«Тиилелге» колхоз бо аразында бир хойжу бригаданың төвүн электрижиткен, ол болгаш «Октябрь 30 чылы», «Ленинчи орук» колхозтарның баштаар черлери, партия эге организациялары малчыннарның бажыңнарын септээр, чугайладыр ажылдарны организастап кылып турарлар. Ленин аттыг колхозтуң баштаар чери эки чүүлдү эгелээн. Райүлетпүр комбинады-биле дугурушкаш, колхоз баштаар чери бодунуң машиназын чоруткаш, бир мастерни чалап ап турар, ол мастер малчыннарны кезип чорааш, оларның хеп даарадыр чагыын хүлээп алгаш, райүлетпүр комбинадынга кээп даарааш, дугурушкан хуусаазында малчыннарга база чедирип берип турар.

Бо бүгүнү чоокта чаа болган СЭКП Каа-Хем парткомунуң пленумунга бо айтырыг талазы-биле илеткел кылган партком секретары эш Аракчаа болгаш санал берген эштер демдеглеп турганнар.

— СЭКП обкомунуң пленумунуң сөөлүнде бистерниң, малчыннарның хандырылгазынче кичээнгей сөөлгү үеде чер-ле улгаткан деп чүвени тодаргай көрүп тур бис — деп, «Кызыл тук» колхозтуң хоочун хойжузу республиканың алдарлыг малчыны эш Бөрзек бодунуң саналынга чугаалаан. Ындыг болза-даа мал ажылында, ылаңгыя хой ажылында четпестерни ол шүгүмчүлээн. Ол колхозтуң 3000 хире хоюн 38 кижи малдап турар, ынчангаш дүктүң бот-үнези аажок улуг, а хойжу бригада тургускаш, ол хире хойну 8 кадарчыларга хүлээдип берген болза, ындыг болбас, ам колхозта үрезин арыглаар кижи чок болуп турар деп эш Бөрзек чугаалаан.

Районда мал кыштагладыышкынында бар улуг четпестерни пленумнуң киржикчилери илередип, ол дугайында буруулуг кижилерни шыңгыы шүгүмчүлеп турганнар. «Совет Тыва» колхозта четчир мал чеми бар, а малдың суггарылгазы, мал чемиңиң сөөртүлгези баксырап турарындан мал хөйү-биле өлүп турар.

Каа-Хем райпозу, ооң даргазы эш Голубцов СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле амга чедир тодаргай ажыл кылбайн турарын санал бергеннер: Ленин аттыг колхозтуң даргазы эш Бархатов, «Октябрь 14 чылы» колхозтуң даргазы эш Федоров, «Совет Тыва» колхозтуң даргазы эш Даваалай болгаш өскелер-даа шыңгыы шүгүмчүлээн. Ынчаарга эш Голубцов пленумга санал бергеш, малчыннарның культурлуг амыдыралының хандырылгазын экижидер дээш райпо баштаар чери чүнү кылып турарын болгаш моон соңгаар чүнү кылыр деп турарын тодаргай чугаалап шыдаваан. Даандырган ажылга эш Голубцовтуң дыка харыысалга чогун, ылаңгыя СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпиринден удуртукчу кижи бодунга мынчага чогуур түңнел кылбааның бо чижек көргүзүп турар.

Районнуң культура-чырыдыышкынының болгаш кадык камгалал албан черлериниң ажылдакчылары бо талазы-биле кандыг ажылды кылып турары болгаш моон соңгаар чүнү кылыры пленумнуң киржикчилеринге база билдинмейн барган.

Парткомнуң пленумунга шупту 14 кижи санал берген болгаш СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын районга күүседир талазы-биле парткомнуң ажылдап кылган хемчеглерин бадылаан. 1963 чылда малчыннарга чуртталга бажыңнарын тударының, малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды экижидериниң, фермаларны болгаш хойжу бригадаларның төптерин радиожудурының, малчыннарның эмнелге болгаш садыг хандырылгазының талазы-биле тодаргай хемчеглер ында көрдүнген.

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле Каа-Хем районда ам үеде кылып турар ажылдар, планнап турар хемчеглер дээрге, моон соңгаар чорудар улуг ажылдың чүгле эгези. Ынчангаш районнуң партия организациязының мурнунда моон соңгаар улуг ажылдар туруп турар.

Оон ыңай мал кыштагладыышкынының районда амгы байдалын болгаш часкы тарылгага белеткелдиң байдалын пленумнуң киржикчилери чугаалажып көрген.

Партийжи амыдырал

Кол чүүл—кижи дугайында сагыш салыышкын

Барыын-Хемчик районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери усть-лабинчилерниң патриоттуг эгелээшкинин изиг-биле деткивишаан, чеди чылдың бешки чылында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир болгаш күрүнеге садар талазы-биле боттарының бар курлавырларын санап көргеш, бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар.

Олар бо чылын Төрээн чуртка 3008 тонна эътти, 1680 тонна сүттү, 368,6 тонна дукту бээрин шиитпирлээннер. Ол сорулгаларның чедиишкинниг күүселдези продуктуларның боттарының күш-ажылы-биле шуут бүдүрүп турар малчыннардан, ылангыя кадарчылардан, саанчылардан, фермалар ажылдакчыларындан бирги ээлчегде хамааржыр.

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижиткен түдүм-на, оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү доктаамал өзер болгаш мал продуктуларын бүдүрери көвүдээр. Чоокта чаа парткомнуң ээлчеглиг пленумунга малчыннарның культура-амыдыралының хандырылгазының байдалы болгаш ону улам экижидер хемчеглерниң дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң түңнелдерин болгаш районнуң партия организацияларының сорулгаларын чугаалашкан.

Бо талазы-биле ажылдың байдалы районнуң ажыл-агыйларында кандыг болуп турарыл? Бо айтырыгны харыылавышаан, партком секретары эш Н. С. Бойду бодунуң илеткелинге дүвүрээзинниг чижектерни көргүскен.

Районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында хөй малчыннар ам-даа өглерде чурттавышаан.

Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчуларының талазындан малчыннар өглерге чурттаар ужурлуг деп шын эвес билиишкиннер сөөлгү үеге чедир туруп келген. Моон ужурунда «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның малчыннарының турум кыштагларынга болгаш сүт-бараан фермаларынга чуртталга бажыңнары, культура-амыдырал тудуглары сөөлгү 2—3 чылдар дургузунда кылдынмаан.

1963 чылда чуртталга бажыңнарының тудуун чорударынга хөй түңнүг акша-хөреңгини күрүнеден чөпшээреп берген. Ол тудугларны малчыннарга, фермаларга, бригадаларга чорутсун деп парткомнуң бюрозунуң болгаш райкүүскомнуң айтыышкыны түрбүже. «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның директорлары эштер Мальский, Шульгин чуртталга бажыңнарының хөй кезиин совхозтар төптери ажылчын суурлар — Бичи-Тейде болгаш Саадак-Теректе эгелей бергеннер.

Районнуң колхозтарынга, совхозтарынга 41 санныг бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларны тургузар деп планнаан турган. Ам үеде тургустунган бригадаларның хөй кезии боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын, ажылының угшиин билбес болуп турар. Оларның төптеринде чуртталганың, культура-амыдыралдың тудугларын кылып эгелевээн.

ПЛЕНУМ СООНДА ЧҮНҮ КЫЛГАНЫЛ?

СЭКП обкомунуң пленуму болуп эрткенден бээр ам ай ажып турар. Бо аразында парткомнуң бюрозу малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын улам экижидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. 1963 чылда колхозтар болгаш совхозтар малчыннарга 61 чаа бажыңнарны тудар болгаш 64 чедир кылдынмаан бажыңнарның тудуун доозар. 86 бажыңнарның капитал септелгезин чорудар. Оон аңгыда мал фермаларынга 16 чунар бажыңнарны, 18 кызыл булуңнарны, 19 кудуктарны, 35 арыгланыр бажыңнарны болгаш 95 печкаларны кылыры көрдүнген.

Бо бүгү хемчеглерни районнуң колхозтар болгаш совхозтарында боттандырып эгелей берген. Парткомнуң бюрозунуң доктаалын ёзугаар ай иштинде ыраккы одарларда малчыннарже район төвүнден агитаторларны, медицина болгаш садыг ажылдакчыларын чорудуп турар.

Боттарынга даандырган ажыл-херектерни удуртуп башкарар талазы-биле оперативтиг эвес, инициатива чок ажылдап турары дээш районнуң чамдык партия, комсомол организацияларының болгаш албан черлериниң удуртукчуларын пленумнуң киржикчилери шыңгыы шүгүмчүлээннер. Аңаа «Большевик» колхозта партия организациязының секретары эш Эмер-Сарыг, райпо даргазы эш Сыдам-оол, харылзаа конторазының начальниги эш Белов, райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи эш Байыр-оол, ВЛКСМ комитединиң секретары эш Дандар-оол, районнуң кол эмчизи эш Голубченко болгаш Кызыл-Мажалык автотранспорт конторазының начальниги эш Пальцев олар хамааржыр.

Эштер Белов, Пальцев олар малчыннарның чагыткан солун, сеткүүлдерин өй-шаанда чедирип бербейн, фермаларга радио, телефон тургузарын күүсетпейн турар. Колхозтар болгаш совхозтар аразынга график ёзугаар хүн бүрү чоруп турар ужурлуг автобустарны 2—3 хонук иштинде уязүктелдирип турарлар деп малчыннарның негеп турары кончуг шын.

Малчыннар ортузунга культура-массалыг ажылды организастап чорудар хүлээлгелиг культура албан черлери боттарының ажылын чогуур негелдеге чедир тургуспаан. Акта, Кызыл-Тайгада, Шуй бажында, Шыра-Булакта болгаш Тулаан-Карада малчыннар чогум кажан кино, концерт көргенин утканнар.

Культура бажыңнарының болгаш көдээ клубтарның чанында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери доктаамал эвес ажылдап, орта аныяктарның, көдээ интеллигенцияның күжүн четпес ажыглап турар.

КОЛ ЧҮҮЛ—ОРГАНИЗАКЧЫ БОЛГАШ ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДА

Пленумнуң киржикчилери даандырган ажыл-херектерниң күүселдези дээш удуртукчу ажылдакчыларның харыысалгазын бедидериниң дугайын, партийжи ажылдың стилин болгаш аргаларын экижидериниң эргежок чугулазын айтканнар. Партия организацияларының чедиишкинниг ажылдаары кижилер-биле доктаамал ажылдап, оларның амыдыралын болгаш негелделерин эки билиринден хамааржыр.

Пленумга болган шүгүмчүлелден ап көөрге, партком секретарының организастыг ажыл талазы-биле оралакчызы эш В. Гладилин хүн бүрүнүң практиктиг ажылының кол нуруулайын кабинетке эрттирип турар. Моон ужурундан малчыннарның амыдыралының байдалы-биле таныш эвес.

Кол чүүл — кижи дугайында сагыш човаашкын дээрзин партияның, ажыл-агыйның удуртукчу бүрүзү эки билир ужурлуг. Масса чон ортузунга политиктиг кижизидилге ажылын чорудары чүгле парткомнуң идеология килдизиниң ажылдакчыларының херээ эвес. Бо улуг болгаш чугула ажылга удуртукчулар боттары хүн бүрү киржир хүлээлгелиг.

Т. ТАЛГАНЧИК.
Бистиң корр.

Достаң болгаш ооң эштери

Ак-Довуракта бүдүрүлге комбинадының арматура цеги улуг тудугну арматура материалы-биле хандырып турар. Ол цех бүдүрүлгениң ай, квартал планын үргүлчү ажыр күүседип келген. Бүдүрүлге планының күүседиринге боттарының улуг-хуузун хөйү-биле киирип, планның онаалгаларын ажыр күүседип турар кижилер ында хөй.

Ооржак Дайнамчыкович Достаң энир чылын чаа Совет Армияның хүрээлеңинден халыжып келгеш, арматура цегинге ажылдап кирген. Кыска үениң дургузунда аныяк оол коллективтиң хүндүткелин чаалап ал, ажыл-ишке кызымак, биче сеткилдиг, дыңнангыр деп мактаттыра берген. Ийи ай дургузунда ажылдап келгеш, ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты база чаалап апкан.

Ол ССРЭ-ниң хөй национал улустарының төлээлекчилери-биле кады ажылдап, оларның-биле быжыг найыралды тургузуп алган. Ооң кады ажылдап турар эштери бо:

Борис Кузьмич Скидо — бо улуг тудугга Красноярскиден келген. Аңаа база-ла бир чугула тудугга электродуң заалакчы болуп ажылдап турган. «Ак-Довурактың даг-дүгү комбинадын тудуп тургузушкаш, Саян ГЭС-ти тударынга барып үлүүмнү киирер мен» деп чугаалап турар болду. Бежен дөрт харлыг, украин национал Борис Кузьмич коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чаалап алган.

Чаа-ла он тос хар чедип чоруур татар кыс Зоя Рамазановна Вахитова Каменск-Уралскиге тудуг училищезин дооскаш, мында ажылдаала ийи чыл ашкан. Ол база-ла коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

Кудер мага-боттуг орус эр Валентин Александрович Липин Москва чоогундан келген. Ол база-ла ажыл-ишке кежээ-шалып, кожазында ажылдап турары Достаң суглар ышкаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чаалап алган.

Ооржак Дайнамчыкович Достаңны бо болуп эрткен соңгулдага ак-довуракчылар көдээ Советтиң депутадынга соңгуп алганнар. Хемчик кыдыынга төрүттүнген ол аныяк ажылчын оол бодунуң ол-ла төрээн черинде Ак-Довурактың даг-дүгү комбинадын бодунуң акызы болгаш өске-даа төрелдери-биле кады тургусчуп турар. Ооң акызы Ооржак Дайнамчыкович Көкен-оол — «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде Ооржак Чанзанович Очурга удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүнү.

Т. САЯН-ООЛ.
Фотозу авторнуу.

Сорулга чедип алдынар

Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң төп сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилериниң хөй кезии комсомолчулар болгаш аныяктар. Ферманың коллективи эрткен чылда 380 тонна сүт саар тургаш, 395 тоннаны саггаш, хүлээлгезин ажыр күүсеткен. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чеди чылдың бешки чылында олар 440 тонна сүттү, азы бир инектен-не 1400 кг сүттү саап алырын хүлээнгеннер. Коллектив бо чылдың июль 1-ге чедир коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр сорулганы салган. Аныяктар кежээки школада, механизация курузунда, политбөлгүмде идепкейлиг өөренип турарлар. Фермада кызыл-булуңну организастаан, ында янзы-бүрү плакаттарны аскан. Мурнакчыларның аттары, алган социалистиг хүлээлгелери көргүзүг самбыразында кирген. Зооветеринарлыг өөредилге бөлгүмүнүң кичээлдерин техник Д. Камаа программа аайы-биле, бедик шынарлыг эрттирип турар. Ол чүгле зооветеринарлыг өөредилге-биле кызыгаарланмайн, кичээл бүрүзүн республиканың, районнуң болгаш совхозтуң ажыл амыдыралы-биле холбаштырып эрттирип келген. Чыл келген тудум-на саанчыларның алыр хүлээлгелери улам өзүп турар. Комсомолчу саанчылар М. Конгар, К. Көк-кыс болгаш К. Долзатмаа олар эрткен чылын бир инектен-не 1450 кг сүт саап алыр хүлээлгени ап турган болза, бо чылын бир инектен-не 1600 кг сүттү саар деп хүлээлгени алганнар. Олар алган хүлээлгелерин ажыр күүседип шыдаарлар. Мал чеми сөөртүрүнге трактористер С. Доржу, Б. Ондар, чүдүрүкчүлер О. Сыргый-оол, О. Сертек олар кызымаккай чорууп көргүзүп турар. Чедер сес чыл школазының өөреникчилери воскресенье санында фермага шефтээшкинни организастап, беседаларны кылып турар.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ.

УЛАМ БЫЖЫГЛААР

Бо чылдын март 3-те болуп эрткен соңгулда, өске бүгү черлерге ышкаш, Өвүр районга база-ла бедик деңнелге эрткен. Соңгулдага белеткелдер районнуң ажылчы чоннарының политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүнүң хайныктырып, чон ортузунга партийжи политиктиг ажылды улам калбарткан болгаш шынарын бедиткен.

Соңгулдага белеткелдер үезинде калбарган политмассалыг ажылдың түңнелинде районнуң ажылчы чоннары март 3-ке бедик көдүрлүүшкүн-биле ужуражып, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң чаңгыс аай блогунуң кандидаттары дээш бадылаашкыннарын бир эп-сеткилдиг, эрте-ле бериптеннер. Ылангыя «Кызыл тук» колхозта партия организациязының агитаторлары Саглы, Хорумнуг-Ой участоктарынга бадылаашкыннар баштайгы шакта-ла доозулган турарын хандырган.

Соңгулдага белеткелдер үезинде районнуң партия организациялары ажылчы чоннарның күш-ажылчы идепкейин бедидер талазы-биле элээн ажылдарны кылган. Бо херекке усть-лабинчилерниң үнелиг эгелээшкини улуг рольду ойнап, көдээ ажыл-ишчилерни бүгү улустуң чарыжынче хаара тударынга улуг салдарлыг болган.

«Кызыл тук» колхозтуң колхозчулары соңгулда хүнүнге уткуштур школа, эмнелге болгаш культура албан черлериниң одаар ыяжын бүрүн белеткеп дүжүрген, келир чылдың тудуг материалдарын белеткээрин дооскан болгаш ам оларны тудуг шөлдеринче сөөртүрүн организастап турар. Колхозта мал кыштаглаашкыны база багай эвес. Ам үеде төрээн 3200 хойлардан 3190 хураганнар алдынган. Ол колхозтуң хойжулары: С. Моңгул-оол — төрээн 308 хойларының 308 хураганнарын, С. Дамдын 275 хойдан 276 хураганнарны, К. Болдай-оол 270 хойдан 270 хураганнарны менди алгаш, доруктуруп турарлар. Ол колхозтуң механизаторлары тракторлар септелгезин дооскан, тарылга шөлдеринче 250 тонна өдекти сөөртүп чедирген.

Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилериниң эгелээшкинин районда калбак деткимчени алган. «Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-ишчилери ол кыйгырыгны таныжкаш, бо чылын бир саар инекке онаашттыр 1000 кг сүттү саап алырын, бир хойга онаашттыр 2,2 кг дукту, 100 баш төрүүр малга онаашттыр 100 анай, хураганны, 90 бызааны, 95 кулунну алырын, Хам-Дытта хойжу бригада 100 хойдан 110 хураганны, бир хойга онаашттыр 3 кг дукту; Бора-Шайда бригада кайызынга-даа дүүштүр 110 хураганны, 2,8 кг дукту алырын хүлээнген.

Соңгулдага белеткелдер-биле холбаштыр база усть-лабинчилерниң кыйгырыын таныжкаш, боттарының бар аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, өске-даа колхозтар, бригадалар, фермалар болгаш тус-тус колхозчулар боттарынга бедиткен хүлээлгелерни ап, бүгү улустуң чарыжынга хөйү-биле киржип турар. Өвүр районда бо чылын бир кол айтырыг чер ажылын районга калбартыры болуп турар. Мону барымдаалааш районнуң колхозтары бо чылын тарылга шөлүн дыка калбартырын планнап турар болгаш ылангыя «Коммунизмче орук», «Торгалыг» колхозтар Көк-Сайырның болгаш Кара-Талдың суггарылга бугаларын ажыглалга киирип, ында кур черлерге тараа культураларын тарыырын шиитпирлээннер.

Чеди чылдың бешки чылында алдынган социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш демисел районнуң ажыл-ишчилериниң ортузунда күжениишкинниг чоруп турар.

Районда 14 агитпунктулар соңгулда үезинде багай эвес ажылдап, районнуң партия организацияларының 263 агитаторларының ажыл-херээн башкарып келген. Агитпунктуларның иштинде «Кызыл тук» колхозтуң төвүнде эш В. Дагбыштың эргелекчилээни, «Коммунизмче орук» колхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында эш С. Шойдак эргелекчилээн агитпунктуларның эки ажылдап келгенин демдеглевейн барып болбас. Ол агитпунктулар чүгле агитас-массалыг ажылдың төвү болган эвес, харын колхоз бүдүрүлгезин организастаарынга улуг дузаны чедирип турар.

Соңгулда кампаниязын чедиишкинниг эрттирген сөөлүнде бистиң районнуң агитаторлары болгаш агитколлективтери боттарының ажылының амгы сорулгаларже угландыр таарыштыр тургузуп турар. Агитпунктулар болгаш агитаторлар политиктиг тайылбыр ажылын калбартпышаан, кол кичээнгейни мал кыштаглаашкының организастыг эрттиреринче, малдың чаш төлүн менди алырынче, часкы хову ажылдарынга белеткелди хынамчалыг дүрген доозарынче угландырып турар. Бо дээрге хүннүң чугула айтырыы болур болгаш 1963 чылда алдынган бедик хүлээлгелерни ылап-тыг күүседириниң магадылалы болур деп, бистиң агитаторларывыс, пропагандистеривис билип турар.

Соңгулдага белеткелдер үезинде агитас-массалыг ажылда чедип алдынган чамдык түңнелдерни улам быжыглавышаан, политиктиг ажылды бедик шынарлыг болгаш доктаамал болдурарын чедип алыр дээш районнуң партия организациялары ам-даа күжениишкинниг ажылдаары негеттинип турар.

М. ДАВАА.

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» көдээ ажыл-агый артелиниң саанчызы Сара Адыя бодунга быжыглаан инектеринден сүт саалдазын өстүрүп турар. Ол, эрткен чылын бар инекке онаашттыр 1760 кг сүттү саггаң. Бо чылдың баштайгы ийи айларында эрткен чылдың ол-ла үезинде-гизинден хөй сүттү саап алган.

ЧУРУКТА: Сара Адыя. *Фото Г. СИРОТКИННИИ.*

ХОЙЖУ БРИГАДАДА

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң Сарыг-Сигенде № 2 хойжу бригаданың хою январьның эгезинден массалыы-биле оолдап эгелээн. Аныяк хойжу Х. Сандан чоокка чедир төрээн 231 хоюндан 231 хураганны менди алган. Хоюнуң кужу шыырак, хураганнарын көк сиген, чарба-биле чемгерип турар. Эш Сандан төрээн болгаш төрүүр чоокшулаан хойларын кодан чоогунга кадарбышаан, оларга немелде чемни берип турар.

Бригаданың аныяк сакманщиктериниң аразындан С. Сиринмаа чаш хураганнарны ажаап чемгерериниң талазы-биле өске өөрүнге үлегерчижээн көргүзүп турар. Ол чоокку үеге чедир 105 хураганны доруктуp азырааш, өске ажаакчыга хүлээдип берген. Сакманщик эш Ховалыг 70 хураганны менди доруктуруп, багай эвес ажылдап турар.

А. ОНДАР.

ТАРЫЛГАГА БЕЛЕТКЕЛ

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунда техника септелгези холдуунда дооступ турар. Тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезинге 12 кижи составтыг үш звено доктаамал ажылдап келген. Механизаторлар чоокку хүннерге чедир 9 тракторну, 110 илиирни, 13 сеялканы болгаш өске-даа херекселдерни септээн. Колхозчулар 6119 центнер үрезинни арыглап дооскаш, ногаа болгаш кукуруза шөлдеринге 250 тонна өдекти төккен. Септелгеде ажылдап турар эштер Б. Комбу, К. Чамыян, О. Сыгыртаа, К. Комбукай, К. Биче-оол олар ажыл нормазын 120—125 хуу күүседип келген. Төп шаңның үрезин арыглакчылары М. Севилбаа, М. Өшкү-Саар, М. Хирлигбей болгаш өскелер-даа база эки ажылдааннар.

Хойжу Сат Доржунуң айтырыглары болгаш саналдары

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң хойжузу эш С. Ч. Доржу республикага нарын дуктуг хойларны оолдадырының дугайында элээн принципиалдыг айтырыгларны көдүрген болгаш бодунуң саналдарын база үндүрген. «Шын» солуннуң редакциязы эш С. Доржунуң айтырыгларын болгаш санал-оналдарын чырытпышаан, бо талазы-биле хөй-хөй хойжуларның болгаш тускай эртемниглерниң саналдарын, сүмелерин алыксап турар.

Нарын дуктуг хайнак хойларның кайы-даа салгалдарында төрүттүнген хураганнары төрүттүнүп келирде дук чок тас, барык-ла, кызыл-анай чанагаш болурунуң ужурунда соокка доңуучал, оон уламындан аарычал болгаш хорамчазы хөй боон турар — деп эш С. Доржу бадыткавышаан, оларны 30—39 градус соок, улуг харлыг, хүн дургузу кыска январь, февраль болгаш март айларда төрүдүп турар чорукту кончуг таарымча чок деп санааш, оларны чылыг апрель болгаш май айларда төрүдерге эки түңнелдиг болганын херек кырында ажылдап тургаш бүзүредим, а тускай эртемниглер мону чүге өөренип көрбес чүвел? — деп айтырыгны салбышаан, бодунуң саналын үндүрген.

Эш С. Доржу барымдаа кылдыр бодунуң дуржулгазындан мындыг чижектерни көргүскен: соокта төрүттүнген хураганнар өлүүчел, өзери база багай, алызы баргаш боду ырвыскын, эвээш дук бээр мал болур, а оларның иелери чылыгда төрээн хойларга деңнээрге кыргылда үезинде 400 граммдан 1 кг чедир эвээш дукту бээр. Оон ынай соокта хой төрүүшкүнүнүң үезинде оларны азырап, ажаарынга хөй кижи күжү болгаш чарыгдалдар үнер. А чылыг үеде оларга азыраар мал чеми хөй херегleттинмес.

Эш С. Доржунуң айтырыынга арга-сүмени бээриниң мурнунда чүвениң ужурун баштай тодаргайлаары чугула.

Кышкы январь болгаш февраль айларда хойларны оолдадып алырга, оон ажыктыг талалары чүл? **Бирээде**, ол үеде төрүдер хойларны август айдан эгелеп эдериштирер. Бо үеде тайгаларның көктүг-шыктыг одарларынга хойлар туудур семирип алган келир. Оларны ол үеде тарып боозадырга кончуг таарымчалыг, кызыр артар хой барык-ла ховар болур. Тарыышкын ажылы чылыг, таарымчалыг үеде эртер. Кошкарларның күш-деңгели ол үеде база-ла шыырак турар. Ынчаарга бир эвес хойларны апрель-май айларда төрүдер дээр болза, оларны ноябрь-декабрь айларда эдержилгеге киирер апаар. Ол үеде ындыг ажылды чорудары кончуг берге. А кошкарларны сула салып-даа эдериштирерге ол үе база-ла таарымча чок. Тарып каан хойлар август, сентябрь, октябрь айларда күскү тараа оъдунга база семирир болгай. Кыжын декабрь айда хой арып эгелээр, ол үеде хойну эдериштирип каарга, ооң төлүнүң иштинге өзери кончуг таарымча чок. Оон аңгыда хой малдың эдержилгеге чаңчыккан үези база-ла күскү сериин үе болгай.

Ийиде, августа эдержилгеге киирген хойлар төрүүрүнүң үези — январь, февраль айларга чедир деңгилдезин шоолуг-ла кошкатпас, барык күскү хевээр болур. Улуг-ла дизе ноябрьның ийиги чартыы болгаш декабрь айда элээн немелде чем негээр, оон ынай хой хураганындан хосталып алган чүве төлээде, ооң боозунга хереглээр чем камнаттынар. Хойнуң боозу 150 хонук, азы 5 ай хире үргүлчүлээр төлээде, кыжын эдериштирген хойну кыштадыр, харын-даа көк үнгүже чедир азыраар чорукка таваржыр.

Үште, бистиң бир кол сорулгавыс болза, хөй санныг эътти, дукту кыска хуусаа иштинде, эвээш чарыгдал үндүрүп тургаш, бүдүрүп алыры болгай. Январь-февральда төрүттүнген хураганнар 7—8 айларның дургузунда дүгү четчи бээр, хураган бүрүзү ол-ла төрүттүнген чылында 1,5—2 кг дукту база бээр, 8-9-10 ай назылыг турда хураганнарның дириг деңзизи 30—40 кг чеде бээр, оларның иштинден эр хураганнарны ол-ла чылын эътке дужаар болза, эң-не чиик өртектиг эът болур.

Дөрте, апрель-май айларда төрүттүнген хураганнар чыл сөөлүнге чедир четче мандывас, харын-даа кыш удур азырадыр чорукка таваржыр. Хойлар чүгле апрель-майда дегере төрүптер эвес, оон ынай-даа үргүлчүлээр, оон ужурунда хураганнарны чайладыр, күзедир иелери-биле кады кадарар чорукка таварыштырар. Оон соонда иелеринден хураганнарны үзерге, оларның иштинден боду бүдүш, деңзи талазы-биле чедир өспээн, янзы-бүрү брак хураганнар хөй үнер. Оларны кыжын хөй чарыгдал үндүрүп азыраарга-даа чүү-даа болбас. Хөй кезии кырлы бээр, а артканнары брак хевээр артар. Оон черле эки мал болбас.

Кышкы эрте оолдаашкыннарның мындыг ажыктыг талаларын көре тура-ла оон ойталаар эргевис бар бе? Чок. Мынчангаш хойларны кайы үеде төрүдүп алыр болза эки деп чүве билдинген болгаш хөй-хөй хойжулар мону деткип, херек кырында ажылдап турар.

Кышкы үеде хой оолдаашкыны ажыктыг-ла-дыр, а агаар-бойдус соок-тур, бисте таарымчалыг байдалдар тургустунмаан, чаш хураганнар хөйү-биле хорап турар-дыр, ону канчаарыл? деп айтырыг үнүп болур. Ол айтырыг кончуг чөптүг. Ындыг-даа болза, бо бир янзы айтырыг. Ону болдурбас дээш чүнү канчалза экил? — деп айтырыгны салыр болза, ам чогум бисте аарыглыг айтырыг ол.

Маңаа үш чугула чүүл херек. Бирээде, хойларны төрүүшкүнге белеткээри; ийиде — хөй оолдаашкының организастыг эрттирери; үште — алдынган хураганнарны менди доруктуруп алыры.

Хойларны төрүүшкүнге белеткээри дээрге-ле эдериштирген хойну боос чоруур үези — 5 ай иштинде бүгү-ле чогуур негелделерни хандырып ажаары болгай. Одар-белчиир эки таарыштыртынган, аңаа малчын боду бүгү күжүн харамнанмайн ак-сеткилдиг ажылдаар болза, ол үениң иштинде хереглей берген үелерде хойларга берип турар четчир немелде чеми бар, кажаа-хораазы делгем, ишти өй-тап градустуг, ажаалгазы корум-чурумнуг болур болза агаар-бойдус, хат-шуурган дээш өске-даа айыылдардан болу берги дег, ындыг-ла улуг бергедээшкин чок ышкажыл. Мынчангаш бо чорук хойжунуң бодундан, ажыл-агыйжы чоруктан хамааржыр айтырыг-дыр. Мону бүрүн хандырып шыдаар аргалар бисте бар бе? Бар.

Хойларны төрүүшкүнге кончуг эки белеткезе-даа, ооң оолдаашкының организас чок эрттирер болза, хамык чүве база-ла будалып болур. Бисте хой оолдаашкынының түңнелиниң багай боон турары аңаа оран-саваны, ажылды организастаарын шын эвес кылырында боон турар. Маңаа ийи чижектен көргүзейн.

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Аргалыктының Ак-Хая деп черде Николай Доржу удурткан хойжу бригадада хөй оолдаашкыны кончуг эки эртип турар. Ында 924 баш төрүүр нарын дуктуг хойларның 500 хирези хураганнаан. Олардан чаңгыс-даа хураган хораваан. Харын-даа ийистээн 20 ажыг хойларның хураганнары база менди. Ооң чедиишкинниг эртип турары ажылды шын организастап тургусканында. Амгы үеде ынча хойларны төрүдүп алырынга чеже кижи ажылдап турарыл, ажылдың чуруму канчаар тургустунганыл, ону көрээли.

Төрүвээн хойларны ийи кижи кадарып чоруур, ооң бирээзи черге төрээн хойларны, хураганнарын ол черинге дугаарлааш, ап чоруур шанаанга салгаш, кажаага сөөртүп әккээр. 100 метр дурттуг кажааның бир ийинде 30 метр дурттуг тепляк (хураган кажаазы) бар. Ында 40 хойлар хураганнары-биле чаңгыстап сына бээр клеткалар тургускан. Ында дежурный болза аңаа әккелген хойларның эмииниң дүгүн кыргып арыглааш, хураганнарының хинин иод-биле чаггаш, иелеринге амзирип, кезек тургускаш, оон соонда клеткаларга суккулап каар. Олар аңаа 3—5 хонганда улуг кажаада сакманнарже шилчидер. Улуг кажаада дөрт бөлүк сакман бар. Эң ындыкызынга 1 ай 15 хонук назылыг, оон бетиндээзинге 20—30 хонуктуг, оон бээрлеринге 5—15 хонуктарлыг хураганнар кирер. А ийистээн хойларны бир аңгы сакманда тургускан. Сакман бүрүзү холушпас, оларны аңгы-аңгы ээлчештир үндүрүп чемгерер, хойлар дүне оолдары-биле кады хонар. Сакман бүрүзүнде хураганнарның боттары кирип барып чемненир столоваязы бар. Кажааның хүннээрек талазынга чиңгеледир кажаалап каан сакман өрээли бар. Хураганнар щиттиң адаанда чавыс чириктен ынай-бээр үнүп-кирип барып чемненип турар. Ында коошпаларда чарбалаан сула далганы, силос, көк сиген, чылгаар дус, ижер суг база бар. Ынаар улуг хойлар кирбес. А улуг хойларның сакман өрээлиниң иштинде сиген каап бээр улуг коошпалар база бар. Тепляктың ишти кончуг чылыг, хой бүрүзү чемненир деспилерлиг. Сакманнарның ишти база кургаг, агаарының градузу 8—10-дан кудулавас, өл-шык чок. Мынчаар ажаарга хураган чүге хораар боор. Таарымчалыг байдал ол-дур. Оолдаашкынга эки белеткел, ажылдың шын организациязы ындыг-дыр. Ынча хойда 6—7-ле кижи ажылдап турар.

Өске чижек кылдыр, ол-ла районда Жданов аттыг колхозтуң Барык деп черде 1100 баш хойлар төрүдүп турар эш Нөм-Хөө удурткан хойжу бригаданың ажылын көрээлиңер. Ол бригадада база-ла 500 ажыг хойлар төрээн. А өлген хураган 120 баш ашкан. Ажылдап турар кижи 20 ажыг. Кажааны өй-шаанда белеткевээнинден хой төрүп турда-ла хамык белеткелин удур кылган. 2000 ажыг хой кирер ийи кажаа бар болза-даа, оон бирээзиниң чартыын ажыглап турар. Кажааларның ишти хой чокта хыраалаар, соок, хойлар барда бусталыр, дамдылаар, өл-шык. Ында ажылдап турар кижилер безин өл-шыкка баксырап турар. Тепляк кылдыр бичии ынай, ийи үгек кылып алган. Хураганнар сынмас. Белеткеп алган мал чеми чок, силос ында-хаая келир. Сиген барык төнген. Хар адаанда саванны улур бөлүп сөөртүр. Аңаа идегел эвээш. Хар улуг. Мындыг болганда хураганнар хоравайн канчаар. Харын-даа дыка хөй хойлар ара салып эгелээн. Харыысалга чок, белеткел чок ажылдың түңнели бо-дур. Мынчап барганда кандыг-даа эм-тан дуза чедирбес.

Үстүнде ийи чижекти көрдүвүс. Хураган төрүдүп алырынга шаптык боон турар чүүл агаар-бойдуста эвес. Ажылдың организациязын, белеткелин шын чорутпазында, үй-балай харыысалга чок ажылда деп болур. Бо чүүлдерден ап көөрге эш С. Доржунуң саналының хүлээп алдынмазы билдингир.

Оон өске эш С. Доржунуң бир кончуг шын тургускан айтырыы болза, 100 баш хайнак хойдан-на 75 хирези ийистеп турар, а малчыннар хөй хураганнар чидиргенинден харыысалга көргүзе бээр дээш ону чажырып хөрлээр. Оон аңгыда дыка хөй өлген хураганнарны кызыраанынга, кошкарларга, тараан кижилерге шамнап, күрүне мурнунга меге чүве кылып турар дээр айтырыы кончуг шын.

Черле уксаа болу берген нарын дуктуг хойларның 100 баштан-на 70—80 хирези ылап ийистээри, а хайнак хойларның 30—40-ни ийистеп турары шын. Бо талазы-биле четпестер кончуг хөй. Ол чүүлдер боон турарыл дээрге, чамдык кижилерниң харыысалга чогу, чүвени чаап мегелээринде деп чүве илдең. Моон соңгаар күрүнениң хынаар контроль органнары бо чүүлдерже кичээнгей салыры чугула. Чүге дээрге дыка хөй хораан чаш төл учёттанзы, хыналда чогундан ис чок барып, харын чамдыктары багай кижилерниң шиңгээлинге-даа кирип турар чүүлдер бар. Бо талазы-биле эш С. Доржунуң көдүрген айтырыы өй-шаанда болгаш кончуг чөптүг.

Бо талазы-биле малчыннарның болгаш тускай эртемниглерниң санал-оналдарын ап, чогуур хемчеглерни алыры амгы үениң чугула айтырыы.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Ветеринария эртемнериниң кандидады.

Сөглээн сөзүн ээлеп шыдаан

Барыын-Хемчик районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң кежигүнү С. Дываң мурнунда ол-бо черлер кезиир, колхоз бүдүрүлгезинге киришпес, ниитиге ажыктыг ажылдан ойталаар турган. Эрткен чылын колхозчулар боттарының нийти хуралынга ооң ол байдалын чидии-биле буруу шаап, чугаалажып көрген. Ол хуралга Дываң бодунуң буруузун миннип, ол хүнден эгелеп колхоз бүдүрүлгезиниң кандыг-бир адырынга ак-сеткилдиг ажылдаарын аазаан.

Баштай ол тудугга ажылдап эгелээн, а оон үр эвес ажылдап чоруй колхоз баштаар черинден ону мал ажылынга ажылдадырын дилээнин өөренип көргеш, шээр малдың кадарчызынга томуйлаан. Ол шынап-ла, ак-сеткилдиг кызымак ажылдаар мен деп колхозтуң бүгү кежигүннериниң мурнунга берген сөзүнге ээ болуп, ажылынга бедик көргүзүглерни чедип ап эгелээн. Үр эвес үе эрткенде аныяк малчын мурнакчыларның одуруунга кирген, ооң көргүзүү колхозтуң дуржулгалыг малчыннарының көргүзүүнге деңнежи берген.

Ам ооң кадарган өшкүлери хүр кыш ажып турар. Оларның 52-зи төрээн, анайлары шупту менди. Мурнакчы малчын С. Дываң усть-лабинчилерниң кыйгырыын изиибиле деткивишаан, бо чылын 100 өшкүден 100 ажыг анайны менди алырын хүлээнген.

Мурнакчы малчын бо аңныыр сезонунда ажылындан бичии хостуг үелеринде аңнап тургаш, 106 диииңни өлүрүп, төрээн колхозунга дужааган. Амгы бо хүннерде ооң бүгү сагыш-сеткили колхозунуң ажыл-агыйын улам экижидип, байлакшыдарынче угланган.

С. ОЧУР-ООЛ.

Энир чылын күзүн Сарыг-Сеп суурга уругларның хөгжүм школазы ажыттынган. Ол школада 50 хире уруглар өөренип, хөгжүм талазы-биле тускай билигни ап турарлар.

ЧУРУКТА: ол школаның башкызы Вера Яковлевна Раковaның кичээл эрттирип олурары.

Фотозу **Г. СИРОТИННИИ.**

Аас-кежиин чаяап төрээн

Аваларга аян тудаал!...

БАШКЫ—ИЕ

Деспи Санаевна Ондар 1949 чылда Кызылдың № 2 школазын дооскаш, өскен төрээн чери Сүт-Хөлге башкылап эгелээн. Он класс дооскан, башкы эртеминиң база ооң практиказының талазы-биле мергежил чок кыска баштайгы үеде кандыг бергелер турбаан дээр! Ынчалза-даа ол бергелерни ажып эртеринге үр чылдар дургузунда ажылдап келген арга-дуржулгалыг башкыларның дузазын ап, олардан өөренип турган. Бир чыл хире ажылдааш, ол Кызылдың башкы училищезинге бот-өөредилге-биле өөренип киргеш, ону чедиишкинниг дооскан. Деспи Санаевна ажылдавышаан тургаш, Кызылдың педагогика институдун база бот-өөредилге-биле доозуп, дээди эртемни чедип алган.

Башкылап келген бүгү-ле чылдарының дургузунда бодунуң билиин, бүгү күжүн аныяк салгакчыларны өөредиринге, кижизидеринге харам чокка бараалгадып келген. Ооң өөредип чораан чамдык өөреникчилери ам дээди эртемни чедип ап турар апарганы анаа дыка өөрүнчүг. Ооң өөреникчилеринден Ооржак Каадыр-оол дээди башкы эртемин чедип апкан, ам Суг-Аксы 11 чыл школазының башкызы, Моңгуш Эртине база-ла дээди эртемниг, Өвүр районнуң улус өөредилге килдизинде ажылдап турар.

Деспи Санаевна хөй-ниити ажылдарының база-ла идепкейлиг киржикчизи, мурнакчы агитатор. Суг-Аксы 11 чыл школазының 6-гы клазының удуртукчу башкызы. Ооң клазы өөредилге болгаш сагылга-чурум талазы-биле ол школада эң дээре класстарның бирээзи. Өөреникчилерниң ада-иелери-биле быжыг харылзааны тургузуп алган. Ылангыя школачыны коммунистиг ёзуга, төлептиг аажы-чаңга өөренип, чаңчыгарының дугайында беседаларны ол хөй катап чорудуп келген. Бодунуң өөреникчилери-биле класстан дашкаар ажылды шын чорудуп турар. «Кол-ла чугула чүве өөредилгени амыдырал-биле холбаары, ийи чылчыларны болдурбазы дээш шулургу ажылдаарын коммунизмниң аныяк салгакчыларын белеткээри мээң хүлээлгем» деп Деспи Санаевна чугаалап турар.

Ол бодунуң политиктиг болгаш педагогиктиг билиин үргүлчү бедидип турар. «Работница», «Мурзилка» журналдарны болгаш «Учительская газета», «Пионерская правда», «Шын», «Тываның аныяктары», «Ленинчи орук» солуннарны чагыдып алган номчуп, өөренип турар.

Хоочун башкы Деспи Санаевна бодунуң школачы уругларын төлептиг кижилер кылдыр кижизидеринче болгаш өөредиринче улуг кичээнгейни салып турар. Уругларының өөредилгезинге таарымчалыг байдалды бажыңда тургузуп берген. Света Ондар үшкү класста ударник, Саша Ондар ийиги класста тергиин эки өөреникчи.

Д. С. Ондарның кызымаккай ажылын үнелеп көргеш, ону өртектиг чүүлдер, хүндүлел бижиктер-биле каш удаа шаңнагылаан. Бүгү-делегей херээженнериниң хүнү март 8-ке ол бо чылын ажыл, амыдыралынга чаа чедиишкиннерлиг ужурашкан. Чүге дизе, ол бо эрткен күзүн дээди эртемни бот-өөредилге-биле чедип алган, бо өөредилге чылында ооң удуртуп турар клазы өөредилге талазы-биле школада база бир бедик көргүзүглүг класстарның бирээзи.

О. ДАРЫМА.

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ ЧАГААЛАРЫНДАН

Кыштаглаашкынның байдалы берге

Улуг-Хем район эрткен чылын мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Ылангыя IV кварталдың түңнелинде күрүнеге эът садар талазы-биле СЭКП обкомунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун Улуг-Хем район алган.

Кижи бодап көөрге, чедип алган чедиишкиннер улам өзер, күженииишкиннер оон-даа артык дынзыыр ужурлуг. Ам районда мал кыштагладыышкынының байдалын ап көөрге, бир янзы болуп турар. Мал чемнерин кайы хамаанчок чарыгдааның, мал ажылынче кичээнгейни суларадыпканының түңнели чүге чедирип турарыл дизе, ам үеде чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда дүвүренчиг байдал тургустунган. Жданов аттыг, «Чодураа», «Х Улуг хурал» колхозтарда мал чемнери эвээжээн, а мал төрүлгези массалыг болуп турар болгаш малдың чаш төлүн чидириглиг ап турарының фактылары кайы хөй. Мал чемнери чок болганының ужурундан хөй баш мал чер оъттап, кылын хар сүзүп турар.

Чүгле январь айда районга 517 баш мал хораан, ооң иштинде хой, өшкү 327 баш. Малдың хорамчазы «Улуг-Хая», «Найырал» совхозтарда, Жданов аттыг, «Х Улуг хурал» колхозтарда хөй болуп турар. Жданов аттыг колхозтуң хөй коданнарында төрээн хойларның эмииниң сүдү чок болуп турар. Ол дээрге төрүүр хойларның ажаалдазын, азыралын баксыратканының түңнели болур.

Районда 18 санныг улгаттыр каттыштырган хойжу бригадалар бар. Оларны бот-орулга-чарылгалыг деп санап турар, херек кырында бот-орулга-чарылгага кирген чаңгыс-даа бригада чок. Бо дугайында көдээ ажыл-агыйының тускай эртемниглери хойжу бригадаларга боттуг дуза чедирбейн, оларның семинарларын чорутпайн турарлар.

Чамдык коданнарда байдал бергедеп турар. «Чодураа» колхозтуң хойжузу Өлчей-оолдуң коданында 120 хой төрээн, ам ооң сигени төнүп турар. Ук хойжу аргажоктуң кырындан хоюн хар эжип одарладыр ужурга таварышкан. «Улуг-Хая» совхозта январьның дургузунда 18 баш мыйыстыг бода мал өлген. «Найырал» совхозтуң Үрбүнде аныяк бүдүрүкчү малдарындан 10 баш хорамчага таварышкан. «Х Улуг хурал» колхозтуң чамдык участоктарында сиген төнүп турдала ону мал адаанга дөжеп турар чүүл бар. Чамдык черлерде силосту малга кайы хамаан чок каап бергеш, сазаңнадыр бастырып турар.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң төп сүт-бараан фермазында мал чеми эвээжээн, а Кожайда № 2 фермада мал чеми четчир болза-даа, саар инектер болгаш бызаа кажааларының ишти караңгы, бустуг, шыктыг болуп турар. Колхозтуң даргазы эш Аноприенко биле кол зоотехник эш Прудкий бо фермага кээп турза-даа, тодаргай хемчеглер албайн турар. Колхозтуң Хендерге участогунда малының күжү дыка арып турар. Колхозтуң удуртукчулары ам үеде өске ажыл-агыйлардан мал чеми саттынып эгелээн.

Мал кыштагладыышкынының байдалында бо тургустунган бергедээшкинни чайладырының хемчээн алыр талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер четпес. Кыжын хүр-даа ашкан мал март, апрель айларда хорамчалыг апаар болгай. Ынчангаш мал ажылынга частың берге үези чаа эгелээн деп билзе чогуур. Мал ажылынче бүгү күштер мобилизастаттынган кылдыр дораан көстүп кээр байдалга кирзе чогуур.

Д. МИХАЙЛОВ.

Катап кылырын болдурбас

«Көдээ тудуг» эргелелиниң Барыын-Хемчик районда салбыры бо чылдың январьның ийиги чартыындан эгелээш, «Барлык» совхозтуң төвүнде бирээзинге-ле ийи аал ишти чурттаар алды даш бажыңнарның тавaан салып эгелээн. Оларның тудуунда алды бригадалар ажылдың шынарын экижидер, темпизин дүргедедир дээш бот-боттарының аразынга социалистиг чарышты калбартып ажылдап турар.

Баштайгы чедиишкиннер-биле кады ажылдарны удуртуп турар мастерлерниң харыысалга чок чоруктары илереп турар. Баштайгы бажыңның тавaан мастер эш Килиминов ийи метр артык кылдыр салдыргаш, катап эде кылыр ажылды үндүрген. База кудукту ол бажыңның чанынга хөлүн эрттир чоок кастыргаш, дедир хөмдүрген. Ажылды кылгаш катап кылырын мастер болдурбас ужурлуг.

М. БАДЫРАА.

ЧЫЛЗЫП-ЛА ТУРАР

Ак-Довурак суурнуң Найырал кудумчузунда он тос дугаар бажында хөй аал ишти чурттап турар. Ол бажың кыш дүжүп, сооп келгиже чедир кылдынмайн ажыглалга кирген. Ооң соңгалары бүдүттүнмээн, шалазы дозу чок, ханалары, эжиктери соок кирип турар шаараш, бус одалгазы ажылдавайн турар. Ол ажылдарны чедир кылып бээрин чурттакчылар коммунал хандырылга килдизиниң эргелекчизи эш Полуэктовтан хөй удаа дилеп келген, ынчалза-даа эш Полуэктов хоозун аазаашкыннарбиле чылзып турар.

С. ОНДАР.

„Шынның" материалдарының изи-биле

Совхозтуң дирекциязы харыылап тур

Бо чылдың февраль 6-да үнген № 31 солунга «Сүт-Хөл» совхозтуң хаван фермазында дүвүренчиг байдалды илереткен эш Көшкен-оолдуң чагаазы парлаттынган.

Совхоз директору эш П. Соловьёвтиң редакцияга дыңнатканы болза, автор четпес фактыны шын бижип илереткен. Ферма эргелекчизи турган Колзулина ажылды шын организаставайн багай ажылдааның дан фермада байдалдың сулaраaны илерээн.

Ажылын угбаан эрги эргелекчини чаа дуржулгалыг эш-биле солааныңдан фермада байдал сөөлгү үеде элээн экижээн.

Ол-ла совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында автомашина гаражының хагдынганыңдан чолаачылар эртениң-не даштыгаа одагланып, хөй үе шакты чарыгдап, машина чепсекти үреп өртедип турарын илереткен шүгүмчүлелдиг материал № 35 солунга парлаттынган.

Бо талазы-биле эш Соловьёв фактыны база-ла шын деп бадыткавышаан, чогуур хемчегни ап эгелээнин дыңнаткан. Тодаргайлаарга салбырның ажылчыннарының хуралынга ук чүүлдү чугаалажып көргеш, гаражты септеп, печкаларын эде кылырын шиитпирлээн. Мынчангаш чоокку үеде чолаачыларга таарымчалыг байдалды тургузарынче кол кичээнгейни салып турар.

"Шынның"
шагар
арызы!

Бугага үстүрүпкен

(ИНТЕРМЕДИЯ)

Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринге дуза

БИРГИ конферансье сценага үнүп келгеш:

— Концерттиң дараазында номери (кармактарын далаштыг үжей бээр: баштай костюмунуң даштыкы кармактарын, оон чүвүрүнүң кармактарын). Программаны кайнаар супканым ол?

ИЙИГИ конферансье сценаның бир талазындан аажок корткан хевирлиг кире маңнап келир.

БИРГИЗИ. Чүү болду? Үзер бугага ойлаттырган чүве ышкаш кымга мынчаар сыындыр сывыртадып чоруурун ол, күжүрүм?

ИЙИГИЗИ (хаваанын дерин аржыылы-биле чоткаш). О-о, дыка-ла кортум, угааным мырыңай ушта халый бер часты ышкажыл.

БИРГИЗИ. Чүге?

ИЙИГИЗИ. Мээн кожа чурттап турарым кижини буга үзүпкен, бар, чок арам-саар деп медээ келген. Оон чүү боор дээр сен, кожазы мындыг айыылга таваржы бергенде канчап анаа олурар боор дээш ону барып көрүм чордум.

БИРГИЗИ. Эмчиде-дир бе?

ИЙИГИЗИ. Чок—чок, бажыныңдадыр. Эмчилер келгеш, солагай талакы будун чиңнээш, шарып каап-тыр.

БИРГИЗИ. Кандыг-дыр ынчаш?

ИЙИГИЗИ. Бага-ай-ла кижи-дир але. Бажын база шарып алган, чүве-даа чугаалаар харык чок эш-тир-ле.

БИРГИЗИ. Кажан үстүрүпкени ол?

ИЙИГИЗИ. Дүүн кежээ үстүрүпкен. Кудумчуга медерел чок чыдырда харын-даа чаяан боop дүне улус таваржы бергеш, бажыңынга эккеп каан-дыр. Ол улус эвес болза дүне кончуг соокка сыртайтыр доңуп-ла каар, кижи хөөржүдүп шүүт үнер часкан-дыр.

БИРГИЗИ. Солагай талакы будунче үзүпкени ол бе?

ИЙИГИЗИ. Солагай будунуң идиин ушта теп каапкан. Оозун соокка доңуруп алган-дыр.

БИРГИЗИ. Шынап-ла улус таварышпаан болза доңуп өлүр эш-тир он. Кайы, колхозтуң үрелиг бугазы үзүпкени ол бе?

ИЙИГИЗИ (салаазы-биле бажын үстүрүп алгаш, боданган байдалдыг). Арам, буганың адын адап турдулар ийин. А-а, Зубр дээр буга үзүпкен.

БИРГИЗИ. Ол чүү дээриң ол, эш? Бистиң колхозта ындыг буга бар эвес.

ИЙИГИЗИ. Колхоз бугазы эвес, аъш-чем магазининиң бугазы деп чугаалажып турдулар.

БИРГИЗИ. Аъш-чем магазининде инек бар эвес, анаа үрелиг буганың турган херээ чүү боор.

ИЙИГИЗИ. Ам-на сактып кааптым. Ооң ады Зубр эвес, Зубровка дээр чораан. (Эжиниң кулаанга чеде бергеш). Шилиниң даштында улуг буга чуруп каан кызыл арагага «үстүрүпкен» эш-тир ийин.

БИРГИЗИ. Арага-биле өңнүктежип, хандыкшааш, алган кадайындан чарлып, ажы-төлүн каап, албан-дужаалындан дүшкеннер-даа бар.

ИЙИГИЗИ. Арага-биле өңнүктежип, хандыкшаaштың амы-тынындан-даа чарылганнар бар.

БИРГИЗИ. Эргим, эштер! Арагачылар-биле кам-хайыра чокка демисежири бистерниң база бир хамааты хүлээлгевис дээрзин утпаалы!

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Каттырынчыын канчаар ону

Колхозувус чылгычызы
Коңчуг кежээ оол чораан.
Кадайланып алгыжеге
Хамык улус кайгаар турду.
Ажыл-ишчи кыска душкаш,
Азырадып олурупкан,
Чалгаапайны бөгүн көөрге
Чанчык дүптээн таакпы-ла,—
Каттырынчыын канчаар ону,
Кара баар-даа кадар ыйна!

Бригадир бөгүн база
Бичии-бичии апкан болду.
Хөөрежип турувуста,
Хөгээржик дег, чыттыг чорду.
Кежээ келгеш көөрүвүске,
Кедээки бир кудумчуда
Хаван-биле хойгажыпкан
Хаарыктап чыдар чорду,—
Каттырынчыын канчаар ону,
Кара баар-даа кадар ыйна!

Чаа-ла келген агроном
Садыгжылай берген дидир.
Ону дыңнаан колхозчулар
Окта билбейн айтыржыр-дыр.
Харыызынга агроном
Хаайынга-даа какпас дидир:
«Кандыг-даа иш бистиң чуртта
Хавыялыг болгай, эштер».
Каттырынчыын канчаар ону,
Кара баар-даа кадар ыйна!

Аныяк оол кожуп-кожуп
Амыракка чагаа бижээн:
«Дыңнап көрем, сөзүм бердим,
Дың-на чаңгыс сарыым сен сен».
Ооң соонда «ынакшаан» эр
Онза үр-даа боданмайн,
Алды чара бижигилээш,
Алды кысче чорудупкан,—
Каттырынчыын канчаар ону.
Кара баар-даа кадар ыйна!

К. КУДАЖЫ.

Ынакшаан оол

Шефтээр дээш машина кырынга хөй-ле кижи олургаш, хап орган бис. Кончуг аянныг кеттинген аныяк оол эжиниң кулаанга сымыранып чугаалап чор.

— Мен мында бир чараш кыска чүрээм туттура бердим, канчаайн эжим?

— Чагаа, чугаа кылдың бе, ынчаш?

— Чок, ыядыр кижи-дир мен.

— Чоп?

— Турум адрес, тудуп кылыр ажылым чок хүтбай болбазык мен бе?!

А. ДОПЧАА.

Радиону фермаже

Сүт-бараан фермазы Ак-Туруг суурнуң төвүнден бүдүн чартык километр черде туруп турар. Ынчалза-даа өлче радио дамчыдар дээнден бээр та каш чыл эрткен чүве ыйнаан?

Ферманың учётчиги эш Мактар мынча дээн:

— Радио чокта дүлей чүве-биле дөмей-дир. Ийи, чаңгыс хүннер болза хамаан эвес, а бистер чыл-чылы-биле радио дыңнавас улус тур бис. Бистиң негелдевисти кым-даа тоовас-тыр. Кыдыглаткан улус тур бис ийин — дээш, чөгенгензиг хүлүмзүрүй-дүр.

«ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң дирекциязы, ында партия комитеди (секретары эш Буянды) мону өөренип көрзе чогуур эвес чүве бе?

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

Чуртталгадан эскериглер

1. КАРМАННАР

Дерин чодар аржыылы дээш,
Дериг бүгү херекселин
Камныг ажаап чорууруңга
Кармактарны кылды-ла ыйнаан.
Ынчалзажок арагалыг улуг шилди
Ынаар дыгыш суггарга чер
эпчогун аа.

2. КЫЗЫЛ АРЫН

Оор, хопчу мегечиниң
Оруу кыска — туттуруп аар.
Шак ол өйде арын кызып,
Чаактан дери систып бадар.
Кызыл арын менде бар деп
Угаап билир чораан болза,
Улус хөйнүң мурнун орта
Кызыл от бооп хуулбас ийик.

3. КОЖАМГА

«Ызырар ыт. Айыылдыг» деп,
Чарлап алган ужуруң чүл?
Чалаза-даа эпчок туру,
Ынаар кым-на кирип чыдар.
Амгы шагда шооча, ыттың
Ажы чүү боор. Оор бар эвес.

4. ЭЖИМГЕ

Коллективте четпес барда,
Кончуг көскү, ыянчыг-даа.
Эртен кээрде озалдап кээр,
Дүштээр өйде мурнап чанар
Эжимниң сээң ындыг чаңың
Дүвүренчиг эвес-тир бе?

В. СЕРЕН-ООЛ.

А Я А Д О Л Г А Н

Маңгыстай ниитилелге ажыктыг ажыл кылбайн, улустуң бажыңнарының кладовкаларын үжеп, оорланып келген. Сөөлгү чоруун кылып, суурнуң кладовкаларынче халдаашкынны ийи дарый кылган.

Шоодай ортуже арбайны «часкапкаш» караңгыда шошкудуп чанып кээп-тир эвеспе. Эртен соктап чиир дээш көөрге оозу сула болган. База бир кладовкадан шоодайга элээн хөй доң эътти «часканкаш» караңгыда будаалаар дээш, суглуг бажын тиккеш, уштуп эккээрге оозу чугай болган...

— Эх, мени-даа, оорну, маңгысты, ам шуут-ла аяам долганы олдур—дээш бажын шаштынып, боданып олуруп тур эвеспе.

Д. АНАТОЛИЕВ.

Фотоаппараттар ажыглаттынмайн турар

Чурук тырттырарынга хандыкшылдыг өөреникчилер Өвүрнүң школаларында хөй. Олар янзы-бүрү фотоаппараттарны саткылап алган. Чүгле олар эвес, а өске-даа кижилер фотоаппараттар астып алган чорааның бо-ла көрүп болур. Мен энир чылын «Зоркий» садып алдым. Оларны канчаар ажыглап турар бис?

Чурук тырттырарынга эргежок чугула — фиксаж, плёнка, проявитель, фотосаазын биске дыка ховар кээр. Ол кээрде, эвээш санныг болур. Ам канчаар, фотоаппараттарывыс анаала «дыштанып» чыдар. Чамдык эштер республика солуннарынче чурук тырттырып чорудар дээш оларның чогундан ол солун ажылын шуут каган.

Бо үстүнде адаан фотохерекселдер бар чүве болза, магалыг-ла болур ийик. Ажыл-иште, амыдырал-чуртталгада болуушкуннарны, бойдустуң чурумалдарын дээш. черле чүнү тырттырбас боор. А бистиң ындыг күзеливис боттанмайн турар.

Чүгле бисте эвес, республиканың өске-даа районнарында олар база-ла чок болуп турарын улустан хөй удаа дыңнаан бис. Оларны база шынныг.

К. КЕРТИК-ООЛ.

Солчур сес чыл
школазының башкызы.

РАССКАЗ

Авазы

Ак-Довурактың «Тыва даг-дүгү» комбинадының партком секретарының кабинединге мындыг таварылга болган. Коммунистиг ёзу-биле чурттап, ажылдап өөренир дугайында аныяктар хуралынга илеткел кылыры-биле партком секретары белеткенип олурда, эжик халырт дээн. «Ам база бирээзи чедип келген-дир, аа. Илеткел доостурбазы ол-дур» — деп бодал-биле секретарь бужургангаш:

— Дыңнап тур мен—деп өөренген чаң-биле чугаалавышаан, бажын көдүрүп, эжикче көрүптерге, пөс хапта чүве тудуп алган кадай кижи эжикте диттир-дидинмес чүве дег кирип орган. Кадай киргелек чордала чугаалай каапкан сөзүн бодааш, эгени-даа берген.

— Сандайга саадаңар — деп, секретарь ону дораан-на чалаан. Кирип келген кадай хапта чүвезин шалага оожум салып кааш, стулга оваарымчалыы аажок оожум олуруп алган.

— Кайын келдиңер, чүү дугайлыг чор силер, угбай?—деп секретарь, далашкан аайы-биле ийи айтырыгны катай салыпкан.

— Кара-Хөлден келдим ийин, оглум. Силер-ле дузалаар боор силер. Бо хоорайның улуунга, хөлзээзининге чүвениң аайын-даа тыппас кадай-дыр мен—дээш, оон ыңай чугаалаар дээн чүвезин дидинмээн чүве дег, кабинет иштин ыңай-бээр көргүлээн.

— Чүнү дузалаар ирги мен?

— Мээн оглум мында ажылдап турар чүве ийин. Салчак Каң-оол деп оол чүве—дээш, кадай улуг тынган.

«Ажылдап турар оглун үндүрүп алыр дээш келген кадай-ла-дыр, бо» деп, секретарь бодай дыртып каан.

— Билир боор силер ийин—деп, кадай уламчылап-тыр. Секретарь маңаа чоокта чаа келген болгаш билбээн. Оон кадай элдепсингеш, мынча деп тайылбырлаан:

— Боду ындыг кончуг узун эвес-даа болза, чоон мага боттуг, бажының дүгү кара, кырлагар думчуктуг оол-ла болгай, дуңмам. Чолаачылап турар кижи.

Тудугда ындыг оолдар чүс-чүс-ле болгай, чаа келген кижиге оларны шуптузун таныыры берге дээрзин секретарь тайылбырлаан.

— Назы харым-даа улгаткан. Бир уруглуг, чаңгыс оолдуг кижи мен. Уруумнуң бажыңында чуртап чор мен. Оглум хеймери ол чүве—деп, кадайның чугаазы чоорту көвүдеп орган. «Оглун ажылдан үндүрүп алыр дээш келгени-ле ылап-тыр, мооң» деп секретарь улам бүзүрээш, анаа чүү деп харыылаарын боданып олурган.

— Чагаа биживаандан бээр элээн үр-даа апаарды. Арага-дары-даа ижер апарган чадавас. Сургап сөглээр иези чок черге уругларны канчап билир боор. Ол-ла коргунчуг-дур. Ынчангаш калгып чедип келдим ийин—деп, келген дугайын кадай тодаргайлап-тыр.

Секретарь ам-на чүвениң ужурун билгеш, гаражче телефоннап, ында комсоргту кыйгырткан...

Удатпаанда комсорг чедип келгеш:

— Чедип келдим. Чүү ирги, дарга?—дээн.

— Олурам. Сенде комсомолчу Салчак Каң-оол бар бе? Авазы чедип келген-дир.

Комсорг караактарын улгаттыр көргеш, кастыңын дырбап, бирде кадайже-даа, бирде—секретарьже-даа көрүнгүлээн.

— Ой, чүү болганыл, оглум! —деп, кадай корга бергензиг үн-биле, оолче мойнун суна аарак, дегийт-ле айтырган.

Секретарь база аайын тыппайн барган.

— Ах, бичии-ле озалдап каап-тыр силер, кадам. Дүүн кежээ чаа чоруй баарды—деп, комсорг тайылбырлап чорда, кадай далаш-биле айтырган:

— Кайнаар, ыракче чоруткан бе?

— Хуралче чоруткан комсолчуларның бирээзи ол чүве бе?—деп, секретарь база айтырган.

— Ол-ла болгай, дарга—деп, комсорг секретарьга мурнай харылай дыртып кааш, — Кызылче мурнакчылар хуралынче чоруткан болгай, кадам—деп, кадайже көргеш тайылбырлаан.

— Кайы, мурнакчы болгаштың чоруткан ол бе, оглум?—деп, кадай ылавылап-тыр.

— Ийе, Каң-оол бистиң эң эки кижилеривистиң бирээзи болгай — деп, комсоргтуң харыызы кадайны өөртүпкен.

— Ам-на сагыжым ажый берди. Өөрдүм, ооларым. Оон ыңай меңээ чүү-даа херек чок. Колхозумга баргаш, улузумга чугаалаайн, ооң эш-өөрүнге-даа барып чарлаайн—дээш, кадай шала кырынга салып каан хавын көдүре берип-тир.

Секретарь биле комсорг ийи бирде арыннарынче көрнүп, бирде—кадайже көрүп, хүлүмзүрүп органнар.

Кадай туруп келгеш:

— Ие кижиге сагыш човаачыы кончуг боор чүве-дир ийин. Арага-дары ижип, будула бээр ийне дээш сагыш аарыыр чүве-дир — деп чугааланмышаан, кадай чорууруңга белеткенип тура, доктаай бергеш:

— Ол арага-дары иже бербес-тир бе, оглум?—деп, комсоргтан айтырган.

— Чок, чок, кадам. Черле ишпес кижи—деп, ол харыылап-тыр.

— Ам-на чоруптайн. Келген херээм ол чүве, чүгле ону билип алыксаан кижи мен—дээш, кадай эжикче углапкан.

—Ох, кончуумну-даа ыңай, кижи назылаарга мындыг боор чүве-дир ийин, уттуучал апаар. Четтирдим, ооларым, улуу-биле четтирдим!—дээш, пөс хавының аксын чеже берген. Секретарь биле комсорг туруп келгеш, кадайже көрүп, аайын тыппайн турганнар.

Кадай хавының иштинден бир литрниң шил банказын долу саржаг уштуп келгеш:

— Каң-оолга эккелген кижи мен. Ам силерге берейн, оолдарым.

— Ажырбас, ажырбас, угбай. Ынчаарга кайын боор—деп, секретарь хүлээвейн турда-ла, кадай оозун стол кырынга салып каап-тыр.

— Каң-оол кээрге дамчыдып бээр бис, кадам—деп, комсорг чугаалаарга, кадай угда-даа чок.

— Чок, чок, оолдарым. Силерге белээм болзун. Чаа, байырлыг! —дээш, кадай өөрүшкүлүг аажок базып үнүпкен.

— Сен аваңче бижип тур сен бе? Ие деп чүве ындыг магалыг-дыр, көрдүң бе—деп, секретарь чугаалаан.

— Үргүлчү бижип турар мен. Волга биле Ак-Довурак аразынга чагаа үр-даа болбас-ла болгай—деп, комсорг харыылааш, шил банкада саржагны камныы сүргей холга тудуп алгаш: — Каң-оол кээрге хүлээдип бээр чүве. Хөөкүй иениң чоруткан чүвезин чиирге, өске чемнерден артында амданныг ышкаш болдур ийин...

Шынап-ла, кижиниң авазы бо хире магалыг.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

ПОЛЬША

ҮЛЕТПҮР КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙГА. «Урсус» деп трактор заводунуң бүдүрүлге цехтеринде 37 дээн чурагайны бо-ла көрүп болур. Бо дээрге, көдээ ажыл-агыйга бистиң дузаламчывыс-тыр деп трактор тудугжулары чугаалап турарлар. Бо чылын олар продукция бүдүрерин 37 хуу көвүдедир деп турар. Завод чыл дургузунда 15200 кан аъттарны көдээ ажыл-агыйга бээр.

Польшаның көдээзи бүдүрүкчүлүг өске-даа машиналарның дыка хөй хевирлерин: свёкла болгаш тараа ажаар комбайннарны, чемишчидилгелерни тарадыр чажар болгаш картофель казар машиналарны болгаш өскелерни-даа үлетпүрден алыр... Үлетпүрнүң ол адырының заводтары бо чылын көдээ ажыл-агыйга бээр продукцияны бүдүрүп үндүрерин 10 хуу көвүдедир.

Г. КИСЕЛЕВ.

ГДР

АНАА ЭВЕС ДЕЛГЕЛГЕ. Бо делгелге 1952 чылда Апольдага (Эрфурт округ) бодунуң ажыл-херээниң мастери Шилингтиң инициативазы-биле тургустунуп келген. Бо бир янзы делгелгениң делгиирлери—коңгалар. Ортаакы чүс чылдың үелеринде мурнуу-чөөн Азияга болгаш араб күрүнелерге шуткаан ховар коңгаларны, оон иштинде XI чүс чылга хамааржыр болгаш груша деп чимис хевирлиг кылдыр арыг хүлерден шуткаан коңгаларны ында көрүп болур. V—VII чүс чылдарның делгиирлерин—Гарцта кижилер хээржүткен черлерни казып турган үеде тывылган коңгаларны ында база делгеп салган. Тураскаалдың честен шуткаан болгаш чаңгыс-даа катап дагжадыр хап көрбээн коңга хүндүлелдиг черни каастап турар. Коңганың адаанда бижээни: «Германияның катап каттышканының чылы — 1848 чылда шуткаан».

Парлалганың дыңнатканы-биле алырга, ол делгелгеге барык 80 мун көрүкчүлер чораан. Польшаның, Финляндияның, Венгрияның, Чехословакияның, АКШ-тың болгаш Вьетнамның төлээлекчилери бо делгелгеге чораан болгаш оон делгиирлери-биле таныжкан.

Е. БАШМАЧНИКОВ.

ЧЕХОСЛОВАКИЯ

ЧАА КЫЛЫМАЛ ЧҮРЕК. Старая Турада ылаптыг механиканың заводунуң кылымал эргилиишкининге хереглээр чаа үш аппараттарны Прагада, Братиславада болгаш Мартинада клиникаларга чоокта чаа чорудуп берген. Бо болза ол аныяк бүдүрүлгениң белеткээни кылымал чүректиң үшкү хевири-дир. Бо кылымал чүректи бүдүрерде чехословак тускай эртемниглер ылангыя камераларга базыышкынны таарыштырарының айтырыын шиитпирлээр талазы-биле боттарының совет өөнүктериниң дуржулгазын ажыглааннар. Мынчангаш аппараттың эптеc чүүлүн чайлаткан. Завод ам ындыг он кылымал чүректерни белеткээр деп турар. Оларның чамдызын Болгарияже болгаш ГДР-же чорудар.

М. НИКИТОЧКИН.

ВДР

БАШТАЙГЫ ДЕЛГЕМ ЭКРАННЫГ ТЕАТР. Соңгу Вьетнамда мун кижи олурар олуттуг баштайгы делгем экранныг кинотеатр Ханойда ажыттынган. Бо кинотеатрны Герман Демократтыг Республикадан келген амгы үениң болбаазырангай дерилгези-биле дерип кылган.

А. СИЛАНИН.

ВЕНГРИЯ

ЧАА КЫЛЫМАЛ МАТЕРИАЛ. Будулга бүдүрүлгезиниң коллективиниң инженерлери ийи чыл иштинде дуржулга кылып келгеш, үлетпүрге ужур-дузалыг чаа кылымал материалды кылганнар. Ол материалга шил артынчыларын эзилдирип холаан болгаш ону эролит деп адаан, ол болза кылымал смоланың база бир хевири болур. Эролиттен кылган хемелер, вентилятор хүртүлери болгаш өске-даа эдилел херекселдери бедик шынарлыын көргүскен.

М. ПОПОВ.

МООЛ

ӨЛҮК БЕЛЕТКЕЛИ. 1962 чылда күрүнеге өлүктү 1961 чылдыындан 10 хуу хөйнү дужааган. Өлүк—МАР-ның дашкаар үндүрер чүүлүнүң чугула кезээ. Чурттуң дашкаар үндүрер чиг-эдинде өлүктүң бот-өртээ 10 хуу чыгам болуп турар. Ам бо үеде 20 мун аңчыларны каттыштырган 400 ниитилелдер өлүк белеткелин чорудуп турар. Өлүк белеткели чыл келген тудум-на өзүп турар.

(СЭТА).

БОЛГАРИЯ

СОФИЯНЫҢ МАГАЗИННЕРИ. Болгарияның найысылалы делгем, чырык, чылыг магазиннери-биле сураглыг. Найысылалдың «Москва», «Витоша», «Белектер», «Херээженнер хеви» деп магазиннеринде болгаш Болгарияның кайгамчык «Цум» деп магазининде база өске-даа чүс-чүс магазиннеринде янзы-бүрү барааннарны көрүштүг кылдыр делгеп тургускан. Ол бүгү магазиннер чурттуң бүгү булуңнарындан кээп турар муң-муң садыг алыкчыларның кичээнгейин боттарынче хандырып турар.

Хоорайның садыг эргелелиниң кол директору Антон Ставревтиң дыңнатканы болза, чүгле эрткен чылда безин Софияга 87 чаа магазиннер ажыттынган. Оон иштинде үш каъттыг бажыңда «София» деп магазин найысылалдың чурттакчыларының улуг ынакшылдыг чоруун хандыткан. Инеден эгелээш телевизорга чедир—бүгү-ле чүүлдерни шуптузун ол магазинден дораан садып ап болур. Бо чылын 90 магазиннерни ажыдар, оларның чамдызы хоорайның чаа чуртталга районнарынга турар.

К. ОРЛОВА.

РУМЫНИЯ

ЧҮГЛЕ НЕФТИЧИЛЕРГЕ. Сөөлгү чылдарда Румынияның нефтичилери барык 7000 квартираларлыг чаа бажыңнарны болгаш 31.500 ажыг олуттуг [illegible] черлерин алган. Чүгле 1962 чылда безин нефть болгаш нефть-химия үлетпүрүнүң ажылчыннары 1.400 ажыг квартираны алган. 10.000 ажыг олуттуг 50 хире клубтарны болгаш көрүкчүлер залдарын, 60 радио бедиирлерин, он-он кино театрларны, спорт клубтарын болгаш шөлдерин нефтичилерниң эргезинге шилчидип берген. Нефть бүдүрүлгелеринде 41 эмнелгелер, 17 поликлиникалар, 34 диспансерлер, 48 медпунктулар медицина хандырылгазын чорудуп турар болгаш оларда 1200 медицина ажылдакчылары ажылдап турар.

(СЭТА).

Федерацияга сылдаглаан колониализм

ЛОНДОН. (СЭТА). Сингапурнуң «Барисан сосиалист» деп оппозициялыг партиязының даргазы Ли Сючонун СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээни болза: Малайзияның федерациязы — ол дээрге бо районда британ империализминиң тергиидээшкининиң үезин узадыр дээр оралдажыышкынче угландырган колониалисчи план-дыр. Бо планны боттандырар чорук СЕАТО шерит блогунга сүүзүннүг чемиш болур деп ол чугаалаан.

Брунейниң, Саравактың, Соңгу Борнеонуң, Сингапурнуң болгаш Малайяның чонунуң хөй нуруузу федерацияны тургузарынга удурланып турар деп Ли оон ыңай медеглээн. Ол удурланыышкынны базарын оралдашпышаан, эрге-чагыргалар массалыг тудуп хоругдаашкынны чорудуп, оон дузазы-биле удурланыкчыларга хамаарыштыр туразында аажылалды үүлгедирин оралдажып турар.

Чоокта чаа Сингапурга массалыг тудуп хоругдаашкын болганын Ли дыңнаткан. 100 ажыг кижини, оон иштинде «Барисан сосиалист» партияның удуртукчуларын болгаш активтерин суд чокка-ла кара бажыңнарже киир октаан.

Федерацияның талалакчыларының кошкаан, оларның планнарын чонунуң калбак массаларының деткивейн турарын ол дерзии үүлгедиглер көргүзүп турар-дыр деп Ли демдеглээн. «Барисан сосиалист» партия-биле кады Сингапурнуң ажылчы чоннары федерацияга удур көдүрлүп үнүп турар, Брунейниң патриоттары кадыг-дошкун демиселди үргүлчүлевишаан, Сингапурда удурланыышкынны күштелдирип турар.

«Барисан сосиалист» партия КНО-же чагаа чорудуп, ол чагаага Сингапурда дерзии үүлгедиглерже кичээнгейни көрүндүрерин, бодунуң келир үезин хостуг шиитпирлээр арганы улустарга бээри-биле бодунуң салдарын чедирерин КНО-дан негээн дээрзин Ли чугаалаан.

Чомбе көстүп келген

ПАРИЖ. (СЭТА). «Катангада тургустунуп келген политиктиг байдалды барымдаалалааш» бодумнуң Катангаже ээп чорууруму дүргедедир деп шиитпирледим деп, Катанганың дүжүрткен «президентизи» Моиз Чомбе аңаа медеглээн. Ол Парижтен марттың 7-де үнүптер мен дээн.

• • •

СЭТА-ның тайылбырлакчызы Г. Скобелевтиң аңаа холбаштыр бижип турары болза:

Катанга чарылдырыкчыларының хардаачызының дугайында бир ай хиреде чүү-даа дыңналбаан. Чомбе боду-даа ыттаваан, буржуаз парлалганың органнары-даа ооң Францияга турганының чажыдын илереттээн. Ол үеде Чомбе канчаар «эмнедип» турганын, ол кандыг «эмчилер»-биле сүмележип турганын чүгле даап бодап болур турган.

Ынчалза-даа дүржок буэутчу база катап көстүп келген. Чаа «эмнедип алгаш», ол база катап үүлгедип кириптер деп шиитпирлеп алганы ол-дур. Бүдүн ай дургузунда Чомбе черле ынчаш чүнү кылып турганыл? Бодунуң кеңгерей берген кадыын ол кандыг янзы «сегидип» алганыл?

«Канар Аншене» деп ай санында үнер, шоодуглуг журнал ол талазы-биле чамдык чүүлдерни илередип турар. Чомбениң Францияга келгениниң чылдагаанынга болгаш сорулгаларынга хамаарыштыр ук журнал болза ооң эмнеткен дээр чүвези көңгүс хей чүве-дир деп бижээн. Журналдың сөзү-биле алырга, катанга чарылдырыкчыларның хардаачызы өске ажыл-херектеринден аңгыда, Катанга банкызындан оорлап алган миллион-миллион төгериин ажыглавышаан, бодунуң армиязынга Франциядан чаа хөлезиленикчилерни ээлдип турган.

Ужуру билдинмес ужар чүүл компаниязының иштинде хөлезиленикчилер олурткан самолёттар Парижтиң Бурже аэродромундан неделяда элээн каш катап чоруп турган деп, журнал айтып турар. Бодувун өннүү Салазарга чаглактанып алгаш, Чомбе чаа даштыкы легионну чыып мөөңнеп, оларны Анголаже чорудуп турар. Мурнунда билдинмес турган дыка хөй чүүлдер оон-биле холбаштыр тодарап турар. КНО-нуң шериглеринге Колвези дужуп берип турар үеде ак кештиг хөлезиленикчилер ангола кызыгаарның ындынга чүге чаштынып чытканы ам билдингир апарган.

Удурланып турарлар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында айтырыгның талазы-биле Женевада чугаалажыышкыннарда америк төлээлер үндезин барымдаа чок турушту ээлеп турар дээрзин АКШ-тың президентизи Дж. Кеннединиң март 6-да парлалга конференциязынга чугаалаан чүүлдери бадыткап турар хирезинде-ле, америк хоойлу үндүрүкчүлериниң «калчаарап барганнары» ындыг дугуржулганың болдунар аргазын чок кылыр дээш бар шаа-биле шырбайып турарлар.

АКШ-тың конгрезиниң атомнуг энергия айтырыгларының талазы-биле каттышкан комиссиязының кежигүнү республиканчы К. Хосмер ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында чугаалажыышкыннардан АКШ-тың бүрүнү-биле ойталаарын президентиниң парлалга конференциязының соонда дораан-на негээн. Ядролуг шенелделерни хоругдаар чорук болза АКШ-тың эвилелчилерин «агрессиядан» камгалаарынга «тоң чугула» болуп турар «арыг» тактиктиг ядролуг чепсекти Каттышкан Штаттарның тургузарынга шаптыктаар апаар-дыр деп, Хосмер медеглээн.

Ядролуг шенелделерни хоругдаар чорук Каттышкан Штаттарның нейтроннуг бомбаны тургузарынга шаптык болур дээш ядролуг шенелделерни хоругдаарынга удурланып турар сенатор-демократ Томас Додд база-ла бодунуң «ондаксыныышкынын» илереткен.

Муңгаранчыг перспективалар

ЛОНДОН. (СЭТА). Консерваторларның чазаа Англияда ажыл чоктарның аажок хөй армиязынга ажыл хандырып бээр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни чоокку үеде алырын бодавайн турар—садыг палатазынга лорд Хэйлшемниң чоокта чаа чугаалаан чугаазының утказы ындыг болган. Хэйлшем чазактың ажыл хандырылга айтырыгларының талазы-биле чөвүлекчизинге тускай томуйлаттырган. Ам бо үеде Хэйлшем чурттуң соңгу-чөөн талазының ажыл чокталыр чорук дендеп барган үлетпүрлүг районнарында чоруп турар. Хэйлшемниң чүве чугаалаарынга чедир чүгле каш шак бурунгаар Англияның бо областарында 92 мун ажыг кижи ажыл чок деп дыңнадыгны парлап үндүргени кайгамчык болган.

Хэйлшемниң чугаазындан билдинип турары-биле ап көөрге, чазактың кылырын бодап турар кара чаңгыс чүүлү—бо дээрге чаа бюджетте көрдүнген чүгле чамдык кезик хемчеглерни боттандырары-дыр. Ол бюджетти апрельде чарлаар. Ажыл чокталыр чоруктуң айтырыын үндезини-биле шиитпирлээр—хөгжүлдениң делгеренгей планын амыдыралга чорудар дугайында чугаа безин чоокку үеде-даа болбас.

«Лорд Хэйлшем аңгадаан болгаш соңгу-чөөн таланы чүнүң-биле-даа оожургатпаан» деп «Таймс» дээр консервативтиг солун безин миннир ужурга таварышкан. Ол хүн бо чорууышкунунуң үезиниң дургузунда Хэйлшемге «эң-не каргыштыг» хүн болган дээрзин «Гардиан» солун айыткан.

Эмчиниң сүмези

БРУЦЕЛЛЁЗ ААРЫГДАН КАНЧААР КАМГАЛАНЫРЫЛ?

Бруцеллёзтан аарыыр чорукту баш удур болдурбас төлээде кижилер моон адаанда чүүлдерни билип алыры эргежок чугула. Бруцеллёзтуг аарыг малдың сүдүн ишкениинден, сүт продуктуларын чигениинден, аарыг малды ажаап кадагалап турганының уламындан база бруцеллёзтуг малга төрүүшкүн, азы ара салыышкын үезинде дуза чедирип турганының уламындан кижиге ол аарыг халдай берип болур. Бруцеллёзтан хынаттынмаан малдың сүдүн садып алгаш, ыяавыла 5—10 минута иштинде хайындырган соонда ажыглап болур. Малды садып алырда бруцеллёзтан хынааның дугайында мал эмчизиниң шынзылгазын малдың ээзинден негээр. Сүтту чүгле 30 минутада 70 градус чедир изиткениниң, азы хайындырганының соонда чемге ажыглаар болгаш болбаазырадып болур.

Бруцеллёзтан аарыг малдыг ажыл-агыйга шээр малды төрээниниң, азы ара салганының соонда үш ай, мыйыстыг бода малды ийи ай эрткижеге чедир өлүрерин чөпшээревес. Ол хуусааның бетинде өлүрген бода мал эъдин 30 хонук, шээр мал эъдин 60 хонук иштинде дузаанының соонда чүгле ынчан чемге херeглеп болур.

Малы бруцеллёзтан сезиниг боон турган ажыл-агыйның хоюндан кырган дүктү чүгле мал эмчизиниң тускай шынзылгазын ёзугаар ол черден үндүрүп болур болгаш ындыг дүктерни ийи каъттыг шоодайга суккаш, даштынга хойну кырган ай, хүнүн бижээш, бруцеллёзтуг черден үндүрген деп демдеглээн турар ужурлуг. Ындыг дүктү чүгле ийи ай эрткен соонда аштап, арыглап, бүдүрүлгеге киирип болур.

Бруцеллёзтуг аарыг малды ажаап, кадагалап турар үеде кижиниң бодунга аарыгның микробтарының халдай бээрин оваарып, оон камгалалды күштелдирер ужурлуг. Аарыг малды ажаап турар кижилер боттарының хууда профилактиказын ыяавыла сагыыр, азы халаттыг, резин идиктерлиг, резин, брезент хол хаптыг ажылдаар. Кызылдаван азы кызыл-хол-биле черле ажылдап болбас, чүге дээрге бир эвес малга саваң дөжеп каан болза база малдың аңаа өдээнге бруцеллёзтуң микробтары кончуг хөйү-биле бар болур. Ынчангаш хол, буттуң кежинде кижи караанга көзүлбес бичии шыйбактар дамчыштыр микроб кижиниң организминче кире бээр. Бруцеллёзтуң микробтары аас, тыныш дамчыштыр организмче база кире берип болур. Бруцеллёзтуг малды ажаап турган кижи таакпылаарының болгаш чем чиириниң мурнунда холун саваңныг чылыг суг-биле эки чуггаш, хлораминниң эзилдирии-биле чаап алыр, аарыг мал турар кажаа иштинге таакпылап, чем чип болбас, аарыг мал кажаазының эжиинниң аксынга черни оңгарлай каскаш, аңаа саван ийикпе мякина дөжээш, дезинфексиялаар эзилдириглер-биле өттүрүп каар. Кажан ажыл доозулганда идик улдунунга чыпшына берген өдектиң аштааш, ону чаткан саванга бүдүн арыглап дүрбүүр. Аарыг малды ажаап чемгертен соонда мал ажаакчызы тускай хевин аңгы өрээлге уштуп каар. Халат болгаш өске-даа тускай хеп кедип алгаш чуртталга бажыынче шуут кирип болбас. Ону сагывас болза ол кижи бажыңынга чедип келгеш, өг-бүлениң кежигүннеринге, оон иштинде уругларынга-даа бруцеллёзту халдадып болур.

Көдээ ажыл-агый малдарының бруцеллёз аарыын чок кылыры кижилерниң кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак болза чоокку үениң иштинде мал ажылын улам сайзырадыр, малдан алыр продуктулар-биле чонну, бүдүрүлгени четчир санныг кылдыр хандырарының сорулгазын салып турар.

Бруцеллёзтан аараан малды даштындан көөрге аарыы эки-ле билдинмес болгулаар, көңгүс кадык ышкаш кылдыр сагындырар, а херек кырында ол аарыгның тараарының айыылдыг үндезини боол турар. Чүгле тускай шинчилелдиң дузазы-биле ындыг малды аарыг деп илередип болур. Бруцеллёзтуң малга көстүп келир онзагай демдектери болза, малдың ара салыры, суларгай өлүг төл төрүүрү, оон соонда соңгузу доктаары болур. Бруцеллёзтуң уламы-биле инектер эпти-ле кызыраар чорукка таваржыр.

Бруцеллёзтан аараан мал хөй нуруузунда бирги чылында ара салыр, а оон соонда чылдарда аңаа төрүп болур, ынчалза-даа ол мал халдавырның айыылдыг үндезини боол артып каар.

Бруцеллёзтан аараан хой, өшкү 3—4 ай боостуг турлаш, а инек 5—7 ай боостуг турлаш, ара салыр. Ара төрүүрүнүң мурнунда мал кончуг кошкап, чем чивестей бээр. Төл савазындан шара ийикпе ханның быртак үнүп чоруур болур. Ылангыя инектиң төл савазының аксы, эмиглери ыжа бээр. Чамдыкта малдың эъди изиир.

Эмчи **К. БАЛЬЧЫЙ-ООЛ.**

КҮШ-КУЛЬТУРА болгаш СПОРТ

Көдээ спортчуларның кышкы спартакиадазы

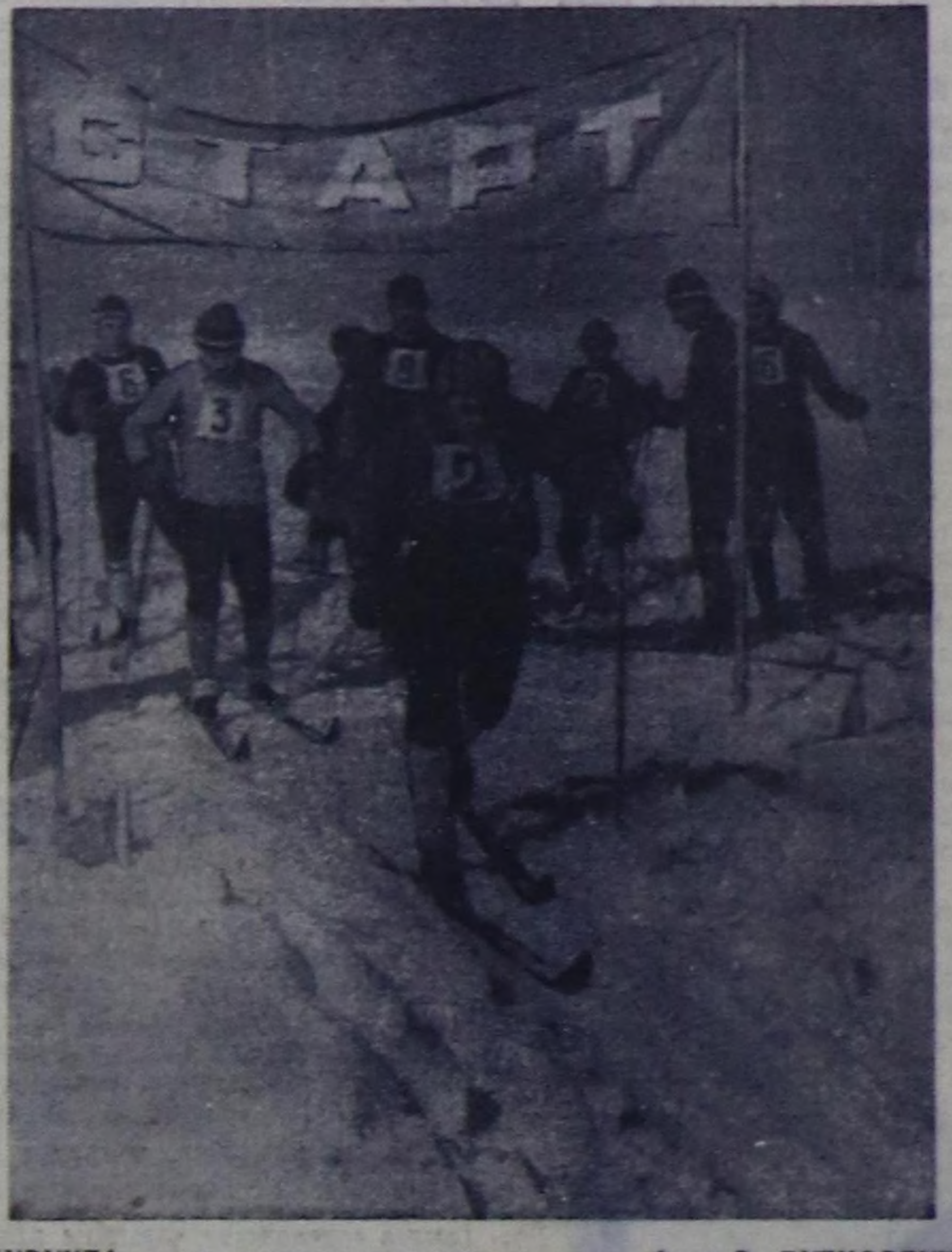

ЧУРУКТА: хаак маргылдаазының үези. Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

Ам болур деп турар республиканың кышкы спартакиадазынга уткуштур спорттуң «Урожай» эки-тура ниитилелиниң спартакиадазы март 6-да эгелээн. Кызыл хоорайда республиканың янзы-бүрү булуңнарындан чеди команда келген, команда бүрүзүнүң составында 12—13 чедир спортчу кирип турар.

Ол хүн «Совет Тываның беш чылы» стадионга ук спартакиаданың байырлыг ажыдыышкыны болган. Маргылдааның кол судьязы П. Горбунов «Урожай» эки-тура ниитилелиниң даргазы Н. Капустинге рапорттаан. Эш Капустин маргылдааларның эгелээни-биле холбаштыр көдээ спортчуларга байыр чедирген. Спартакиаданың тугун көдүрер эргени эрткен чылын болган маргылдааның тиилекчизи, Таңды районнуң командазынга берген. Тук көдүртүнген, хүндүскүнүң 12 шак турда хаак болгаш коньки маргылдаалары эгелээн.

Хаакка маңнаарының талазы-биле херээженнерниң 5, эр улустуң — 10 километрге чарыжы болган. Ол хүннүң түңнелинде тес-хемчилер массалыг бедик көргүзүглер-биле шылгарап үнген. Он километрни ол команданың хаакчызы Сыдам-оол Норбу 36 мин. 55 секундада эрткеш, бирги черни, Чөөн-Хемчик районнуң хаакчызы Сат Очур-оол 37 мин. 01 секундада маңнап келгеш, ийиги черни, үшкүзүн — Бии-Хем командазының киржикчизи Виктор Некрасов (37 мин. 22 секундада) алгылаан.

Беш километр хемчээлдиг чарыштың тиилекчилери Тес-Хем районнуң командазының киржикчилери Э. Чооду биле Д. Дугер олар болу берген. Эльвираның көргүзүү—27 мин. 27 секунда, а Долуманы—29 мин. 02 секунда болган. Үшкү черни Улуг-Хемниң хаакчызы В. Иванова алган.

Ол хүн коньки талазы-биле маргылдаага Чөөн-Хемчик биле Тес-Хем районнардан төлээлекчилер киришпээн. Дош кырынга баштай 500 метр хемчээлге херээженнер чарышкан. Таңдының төлээлекчизи Москаева биле С. Моңгуш олар дээре көргүзүглүг болуп, дараалаштыр 61—62 секундада маңнап келгеннер.

Эр улустуң 500 метрге чарыжынга дээре көргүзүгнү Рязанцев (Бии-Хем), О. Моге (көдээ ажыл-агый техникуму), Е. Константинов (Улуг-Хем) олар чедип алгылаан.

1500 метрге хуузунда бирги чер дээш киришкен Москаева 3 мин. 57 секундада маңнап келген. Көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Хуурак оон 24 секунда озалдап келгеш, ийиги черни алган.

Эр улустуң коньки чарыжынга 3000 метрни эртерде стадионну тос дескинер ужурлуг. Ол хемчээлди кымдан-даа дүрген Рязанцев (Бии-Хем) эрткен, ооң көргүзүү—6 мин. 34 секунда. Улуг-Хемниң конькичизи Е. Константинов аңаа 10 секунда ойнадыпкаш, ийиги черге дүшкен.

Баштайгы хүнде коньки команда аайы-биле таңдычылар мурнунда чоруп турган.

Ол хүн эр улустуң 15 километрге чарыжынга база-ла С. Норбу (Тес-Хем) кымдан-даа дүрген эрткен. Ооң көргүзүү—59 мин 35 секунда. Ооң чаңгыс команда эжи Михаил Дирчин аңаа 1 мин. 06 секунда ойнадыпкаш, ийиги черни алган. Бо дистанцияга чаа ат көстүп келген, ол болза, Чөөн-Хемчик районнуң хаакчызы Биримбиле, ийиги черни алган Дирчинден ол 14 секунда озалдап келген.

Херээженнерниң 10 километр чарыжынга база катап Э. Чооду (Тес-Хем) тергиидээн, ооң көргүзүү 43 мин. 47 секунда болган, ооң-биле ол ук дистанцияга бирги разрядчының нормазын дужаап апкан. 46 мин. 50 секундада маңнап келген Бии-Хем районнуң хаакчызы Проскурякова ийиги, 47 мин. 15 секундада маңнап келген — Москаленко (Таңды) үшкү черни үлешкеннер. Ол ийи хаакчы спорттуң II разрядчызының нормаларын күүсеткеннер.

Бо спартакиаданың түңнелинде 45 эң шилиндек урожайжылар март 10-да ажыттынар республика спартакиадазынга улаштыр киржир эргени алыр.

• • •

Үш хүн үргүлчүлээн бо спартакиаданың түңнели март 8-те үнген. Бо маргылдааларга көдээ спортчулар организастыг чоруун көргүзүп, хаак-даа, коньки-даа маргылдааларынга идепкейлиг киришкен. Ындыг болза-даа маңаа Барыын-Хемчик биле Каа-Хем районнардан командалар киришпээни багай дээрзин айтыр херек.

Коньки талазы-биле маргылдааларга таңдычылар боттарының командазынга чугула санны ойнап бээрин оралдашканы көскү чединишкинниг болган. Херээженнерниң 1000 м дистанциязынга оларның төлээлекчизи Москаева бирги черни алган, а 3000 м дистанцияга ол, көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Хууракка мурнадыпкаш, ийиги черге дүшкен. Оолдарның 1500 м чарыжынга Рязанцев (Бии-Хем), 5000 м чарыжынга — О. Моге (көдээ ажыл-агый техникуму) олар бирги черни ээлээннер. Дош кырынга чарышка Улуг-Хем районнуң конькичилери бо маргылдааларга мурнундагызындан көскү чединишкинниг киришкеннер, ук команда хөй санны алгаш, борта тиилекчи болган.

Ниити команда талазы-биле бирги черни Улуг-Хем районнуң көдээ спортчулары ап, «Урожай» эки-тура ниитилелиниң кубогун чаалап алган, 2—3-кү черлерни таңдычылар биле тес-хемчилер үлешкилээн.

Тус-тус чарыштарга бедик көргүзүглерлиг болган, тиилекчилерге 1—4-кү черге чедир дипломнарны тывыспышаан, 1-ги разрядчының нормазын күүсеткеннерни өртектиг белектер-биле шаңнагылаан.

Ынчангаш спорттуң «Урожай» эки-тура ниитилелиниң 45 эң шилиндек спортчулары республика спартакиадазынга киржир эргени чаалап алган болгаш шилиттинген. Олар ам чыынды команда болуп алгаш боттарының ол ниитилелиниң алдарын аңаа камгалаарлар.

Ю. СУХОВ.

Республиканыы бөгүн эгелээр

Республиканың кышкы XVIII спартакиадазы март 10—12-де Кызыл хоорайга болуп эртер. Спартакиадага «Спартак», «Динамо», «Урожай» болгаш «Буревестник» спорт эки-тура ниитилелдериниң чыынды командалары маргыжар.

Республиканың чыл бүрүде чаңчыл болуп эртип турар бо кышкы спартакиадазынга эрткен чылын районнарның командалары спорт эки-тура ниитилелдериниң чыынды командалары-биле маргыжып турган болза, а 1963 чылдан эгелеп республиканың «Урожай» спорт эки-тура ниитилели бодунуң республика спартакиадазын эрттиргеш, районнардан болгаш Кызыл хоорайдан эң шилиндек хаакчыларны, конькичилерни шилип ап, бир дугаар-ла чыынды командазын республиканың кышкы спартакиадазынга киирип турары солун.

Спартакиаданың программазы мындыг: эр улустуң 4×10 км. эстафетазы, 10, 20, 30 км дистанцияларга хаак маргылдаазы болгаш даглан дүрген бадарының база слалом маргылдаалары болур.

Херээженнерниң 4×5 км эстафетазы, 3, 5, 8, 10 км дистанцияларга хаак маргылдаалары болгаш даглан дүрген бадарының база слалом маргылдаалары болур.

А ол ышкаш оолдарның болгаш херээженнерниң аңгы-аңгы дистанцияларга коньки талазы-биле маргылдаазы «Совет Тываның беш чылы» стадионунуң катогунга, болуп эртер.

Спартакиадага спорт эки-тура ниитилелдериниң команда бүрүзүнден 44 спортчулар спартакиаданың бирги чери дээш маргыжар.

А. КУМАЯК.

Шушенскоеже

Көдээ ажыл-агый техникумунуң хоккей командазы эрткен чылын организастаттынган. Ону хоочун хоккейжи Д. Колесников удуртуп турар. Ук команда бо кыжын багай эвес чединишкиннерлиг болган.

Чоокта чаа болуп эрткен республиканың «Урожай» эки-тура ниитилелиниң маргылдаазынга ол ниитилелдиң чемпиону атты чедип алган. Бо команданың хоккейжилери: О. Эрес-оол, О. Шулуу, О. Ооржак, В. Негей олар эки ойнакчылар апаргылаан.

Команданың ойнакчылары Шушенское суурда көдээ ажыл-агый техникумунуң хоккейжилери-биле эш-хуузунуң ужуражыышкынын эрттирер дээш март 9-та Кызылдан аъттаныпкан.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага чамдык черлерге хар чаар, Кызылга бичии хар чаар хүн болур. Хат чоорту дынзыыр. Агаарның температуразы: даглыг районнарга 3 градус чылыгдан 2 градус чедир соок, чавыс черлерге 8—13, Кызылга 10—12 градус соок болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга программалар 9.40, 10.40, «Езулуг кижи дугайында тоожу» 11.40, 1.40, «Коллеги» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10. «Күзелдер боттанып турар» 11.15, 1.15, «Ынак сеткил херек оол» 3.15, 5.15, 7.15, «Надежда Константиновна Крупская», «Ынак сеткил херек оол» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Агаар шарынга аян-чорук» 10.30, 11.30, 1.30, «Соңгу незя» 3.30, 7.30, «Чүгле статуялар ыташпас» 5.30, «Делегейниң онкологтары чөвүлежип турлар», «Чүгле статуялар ыташпас» 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сампо» (делгем экранныг) 11.15, «Маршрут 99» 3.15, 5.15, «Ийистерниң үүлгедиглери» 7.15, «Хүн, чаашкын болгаш хүлүмзүрүглер» 9.15 шактарда.

МАРТ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тимур болгаш ооң командазы» 9.40, 11.40, «Лукашаларга болган алгыш» 1.40, «Капитан Лояның дужу» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эрес-дир сен, Анита» 11.15, 1.40, «Маршрут 99» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Коллеги» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чүгле статуялар ыташпас» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Редакцияның АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал-килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузулга килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харыысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Культура министерствозунуң типографиязы ТС—00086.